Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 159 (10144) | 1976 чылдың июль 6, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 коп.

КӨДЭЭ ИШЧИЛЕРДЕ

КУЙБЫШЕВ. Куйбышев Поволжьезиниң дыка хөй районнарында бо чылын сиген эки үнген. Көдээниң ажыл-ишчилери малга чүгле тодуг кышты хандырар эвес, харын мал чемин курлавыр кылдыр белеткээринче сорулганы салган. Сенажты белеткээри бедик темпилер-биле чоруп турар, ону ам ажыл-агыйларда 260 муң тонна хирези белеткээн. Ол болза эрткен чылдың ол-ла үезинге деңнээрге элээн хөй.

ОРЕЛ. «Көдээ ажыл-агый техниказының» Верховье район каттыжыышкынының мастерскаазында туткан шууштурулга шугумунуң конвейеринден чаа септеттинген «Беларусь» тракторлар үнүп эгелээн. Сайзыраңгай технология, автоматика болгаш септелгени шууштурулгадыг арга-биле чорударын чылда «Беларусь» деп үш муң ажыг тракторларны септээр арганы бээр. Верховьениң шууштурулга шугумун ажыглалга киирген-биле областа ДТ, МТЗ маркаларның тракторларын, а ол ышкаш комбайннарны септээрин специализастаар ажыл кодлуунда доозулган.

(СЭТА).

КӨДЭЭНИҢ АЖЫЛ-ИШЧИЛЕРИ НААДЫМГА УТКУШТУР

КЫРГЫКЧЫЛАР КОНКУРУЗУ

Тываның көдээ ажыл-агый дуржулга станциязынга республиканың эң дээре кыргыкчыларының XII конкурузу болуп эрткен. Аңаа районнарга эрткен конкурстарның тиилекчилери киришкен. Конкурстуң тугун эрткен чылгы маргылдааның тиилекчилери Виктор Дотпаа болгаш Валентина Бабкина элар кедурген.

Тыва АССР-ниң көдээ ажыл-агый министриниң оралакчызы эш Куркутов чүве чугаалааш, бо чылын ажыл-агыйларга барык миллион хире хойну электриликтиг хачы-биле кыргыырын, бо ажылды сөөлгү чылдарда калбаа-биле нептередип турарының ачызында нийти кыргылданы бир ай хуусаада доозуп болурун демдеглээн болгаш конкурстуң киржикчилеринге чедиишкиннерни күзээн. Ооң-биле кады чамдык ажыл-агыйлар хойну дүрген кыргыырының мурнакчы аргазын нептеретпейн, хойларны хол-биле чидириглиг кыргып, кыргылда хуусаазын бүдүн чартык айдан 2 ай чедир узамдыктырып турар черлерни шүгүмчүлээн.

Конкурс эгелээн. Баштайгы ээлчегде эр улустан он кыргыкчы боттарының ажылдаар черлерин ээлепкен. Оларның аразында эрткен чылгы чемпион Виктор Дотпаа, («Өвөк» совхоз»), база-ла ол ажыл-агыйда аныяк кыргыкчы Олег Байкара, Тока аттыг совхозтан Оюн Биче-оол, «Барлык» совхозтан Хомушку Тас-оол болгаш өскелер-даа бар.

Кыргыкчы бүрүзү негелде ёзугаар сес хойну кыргыыр. Ооң баштайгызы шенелде кыргылда болур. Ынчангаш чеди хойну эки шынарлыг, дүрген кыргыырын кол барымдаалаар. Эрткен чылгы чемпион В. Дотпаа бедик мергежилдиин көргүзүп шалыпкын ажылдап тур. Ол—1975 чылда бир хойну кыргыырынга 3 мин. 13 секунданы чарыгдаан, бо чылын 2 мин. 55 секундада дооскан. Ооң дүрген кыргыыр мергежили өскени илдең-дир.

Ийиги ээлчегниң кыргыкчыларындан Дуржулга станциязының төлээзи Иван Жидков шылгараан. Чыылган чоннуң кичээнгейи ынаар угланган. Шынап-ла эрес эр. Чеди хойну кыргып каапкан соонда судьялар түңнелди үндүрген. Иван Жидков кыргылданы чорударынга 20 мин. 49 секунданы чарыгдаан, азы Виктор Дотпаадан чүгле 20 секунда хожудаан болган.

Ынчангаш чеди хой кыргыырынга 20 мин. 29 секунда чарыгдаан В. Дотпаа 1976 чылдың чемпиону болган, ийиги черни И. Жидковка тывыскан. Үшкү черде Моңгуш Алдын-оол («Өвөк» совхоз). Аныяк оолдарның аразындан база-ла «Өвөк» совхозтуң төлээзи Олег Байкара эки түңнелди чедип алгаш, республика конкурузуның чемпиону атты чаалап алган.

Херээжен кыргыкчыларның аразынга чидиг демисел болган. Эрткен чылгы чемпион В. Бабкина бо конкурска кадының ужурундан киришпейн барган. Ынчалза-даа ооң эжи, Дуржулга станциязының төлээзи Зинаида Георгиевна Сырчина эрткен чылын ийиги черни элган бедик мергежилин бадыткап, бо удаада бирги черни алган. Ол—эрткен чылын бир хой кыргыырынга 3 мин. 53 секунданы чарыгдаан болза, бо чылын 3 мин. 7 секундада кыргаан.

Эр, херээжен улустардан база аныяк кыргыкчылардан тиилээн кижилерге республика чемпионунуң лентазын, дыштанылга черлеринге баар халас путёвкаларны, шаңналдарны тывыскан.

Нийти түңнелди ап көөрге, кыргыкчыларның мергежили эрткен чылгызындан бедээни илерээн. Ынчалза-даа чамдык кыргыкчылар белеткели кошкак болганындан конкурска киржир эргезин база казыткан. Конкурс организастаанында улуг четпестер бар болган. Маргылдаа чоруп турда электри чырыы беш удаа өшкен. Чамдык хачылар удаа-дараа үрелиишкинге база таваржып турган. Болдурбайн барып болур өске-даа четпестер бар болган.

ЧУРУКТАРДА: аныяк кыргыкчыларның чемпиону О. Байкара (оң талазында) болгаш эр улустуң чемпиону В. Дотпаа.

А. АИРНИҢ сөзү болгаш фотозу.

АЛДЫН ДҮРГЕКТЕР

Кандыг-даа ажылдың чедиишкиниң удуртулгадан чугула хамаарыжыр. «Мөрен» колхозтуң Тере-Хөл хой бригадазын ветеринария ажылдакчызы Саара Ооржак билдилиг башкарып, малчыннарны күш-ажылче шын организастап келген.

Хой хүр чыл ашкан, кужу семис малдың продуктулуу-даа бедик, чаш төл-даа боткур болурун ажылдың практиказы бадыткап турар. Бригада 5700 ажыг хойнуң дүгүн ажаап алыр, күрүнеге 9,5 тонна дүктү бээр сорулгалыг.

Кыргылдага белеткелди хынамчалыг организастаан: 12 хачылыг агрегатты өй-шаанда тургускан, пунктунуң өске-даа байдалдарын таарымчалыг белеткээн. Хол хачылыг звенону база организастаан.

Ажылды эки организастаашкының түңнелинде бригада кыргылдазын барык доозупкан. Июль 25-ке чедир 5 муң ажыг хойнуң дүгүн чидириг чокка ажаап алган. Арыглап ылгаап 80 центнер дүргектерни күрүнеге дужааган.

Чурт хоюнга хамааржыштыр алырга, ол багай эвес көргүзүг. Ам арткан ээзэш хойну кыргааш, күскээр кыргыдар 2900 хураганның дүгүн катай санап көөрге, бригада дүк талазы-биле планын чүгле долдур эвес, харын ажыр күүседир аргалыг.

Кыргылда үезинде үлегерлиг, хүн нормазын 130 хуу чедир күүседип турган Зоя Шимээ, Мая Чажытмаа, Михаил Шимит, Мария Чооду ышкаш мурнакчыларны мактаары чоптуг. Бригада хоюн ам кодаппар аайы-биле чайлагладып эгелээн.

М. БЕЛЧЭЭ.

СИГЕН КЕЗИЛДЕЗИНГЕ БЕЛЕТКЕЛ

Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг совхозунуң ажыл-ишчилери малга четчир санныг чемни белеткээр талазы-биле боттуг хемчеглерни ап турар. Бо чылын план ёзугаар 1975 тонна сигенни, 914 тонна ногаан суланы, 4000 тонна саванны, 250 тонна будук-бүрүнү белеткээр ужурлуг.

Будук-бүрү белеткелин июнь айда эгелей берген. Совхоз төвүнүң албан-организация черлеринге тускай пландарны берген. Ам бо хүннерге чедир хөйнүң кужу-биле 30 ажыг тонна будук-бүрүнү белеткээн. Тудуг бригадазының ажылчыннары чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турар. Олар планныг сналдазын доозар чеде бергеннер.

Сиген кезеринге 11 кожуг машина, ийи хөпээн сөөртүр, 3 сиген белер трактор, аът-биле сиген кезер ийи машина белен. Ажык шөлдерниң сигениниң үнүжүн барымдаалап механизастаан бригадалар июль 20-де сиген кезилдезинче кириптер. Эзим-оймак черлерниң сигенин июль 10-да хол-биле кезип эгелээр.

Сиген кезилдезиниң белеткелинде ам-даа четпес чүүлдер бар. Сиген кезер машиналарның, тракторларның артык кезектери четче эвес, кезилде үезинде хереглеттиннер кывар-чаар материалдарның сан, хемчээли тодараттынмаан. Хол-биле кезеринге ам-даа 50 ажыг кадыыр, 200 кг хендир дээн ышкаш өске-даа чүүлдерни дарый белеткээри чугула.

Д. ШУЛУУ.

РАПОРТТААН

Кызыл районнуң «Тере-Хөл» колхозтуң ажыл-ишчилери республика Наадымынга чедиишкиннерлиг ужуражыр дээш кызымак ажылдаан түңнелинде күрүнеге эът садарының чартык чыл планын 140 хуу, дүктү—111 хуу күүсеткен. Бо дугайында СЭКП Кызыл райкомунга болгаш райкүүскомга колхоз баштаар чери, партия организациязы рапорттаан.

ЧОННУҢ ИЗИГ ЧҮҮЛДҮГЗҮНҮҮШКҮНҮ

Европаның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының конференциязынга СЭКП-ниң делегациязының баштыңы СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң чугаазын, ол шуулганның түңнел документизин совет улус изиг чүүлдүгзүнүүшкүн-биле уткаан. «Европаның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының Берлин конференциязының түңнелдериниң дугайында» СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң парлалгага чарлаттынган документизи миллион-миллион совет кижилерниң калбак үнелээшкинин болгаш чаңгыс эп-сеткилдиг чүүлдүгзүнүүшкүнүн болдурган.

Бистиң бүдүрүлгениң ажылчы чоннары бүгү совет кижилер-биле бир дөмей, Берлинге конференцияның ажылын улуг кичээнгей-биле хайгаарап турган деп, Москваның С. М. Киров аттыг бирги шак заводунуң коллективиниң митингизинге шак эптекчизи Н. И. Коротова медеглээн. Ону чыылдырган ол факт диптиң депшилгелиг күштериниң улам быжыглып орар чаңгыс эвин болгаш сырый каттыжыышкынның бадыткаан. Ылангыя эш Л. И. Брежневтиң аңаа чугаазы бистиң сагыш-сеткиливисти ханы өөрткен. Делегейниң амгы байдалын ол чугаада сиза ылаптыг айтып, Европага быжыг тайбынның идегелдиг баазазын тургузар талазы-биле тодаргай сорулгаларны салган.

Конференцияның болгаш аңаа хүлээп алдынган түңнел документиниң чугула ужурдузалының дугайын Волгоградтың трактор заводунга болза, Европага демократия, лери чугаалап турган. Ол документ Европа дипте делегей байдалын ханы анализтээн, ол болза, Европага демократия, быжыг тайбың болгаш айыыл чок чорук дээш, кады ажылдажылга болгаш социал депшилге дээш коммунистиг болгаш ажылчын партияларның дем каткан демиселин күштелдиреринче угланган деп, хоюглакчы Г. И. Лакеев чугаалаан.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң Европа коммунистериниң шуулганынга чырыткыланчак болгаш ханы утказыг чугаазын, ында кирген чүүлдерни болгаш түңнелдерни сахалинчилер чаагай сеткил ханыышкын болгаш бүрүн деткиишкин-биле уткаан деп, «Тихирка» дээр соодукчулуг траулерге болган митингиге ооң капитаны В. Г. Бондарь онзалап демдеглээн. Тайбың болгаш делегейге кады ажылдажылга дээш, улустарның хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш улам ыңайгы демиселдиң талазы-биле партияның XXV съездизиниң чүүлдүг деп көрген программазын амыдыралга боттандырар талазы-биле СЭКП-ниң ажыл-чорудулгазын ол чугаада марксисчи-ленинчи ёзу-биле бүгү талалыг тодаргайлаан.

СЭКП-ниң даштыкы болгаш иштики ленинчи политиказын совет улустуң изии-биле деткип турарының дугайын Усть-Илимниң ГЭС тудуунуң эргелелиниң комсомолчу-аныяктар бригадазының хуралынга ооң бригадири В. Михайлов чугаалаан. Эш Л. И. Брежневтиң чугаазында тайбың болгаш улустарның айыыл чок чоруу дээш СЭКП-ниң база Совет күрүнениң могаг чок күженишкиннерин көргүскен деп ол медеглээн. Ленинчи партияның тайбынга ынакшылдыг даштыкы политиказын, Европага болгаш бүгү делегейге коммунистиг база ажылчын шимчээшкинниң чаңгыс эвин быжыглаарынче ооң угланыышкынын совет кижилер шалыпчы ажыл-иши-биле үргүлчү быжыглаарлар.

Каратаунуң фосфор бассейниниң дагжылары Берлин конференциязынга эш Л. И. Брежневтиң чугаазын аажок улуг сонуургал-биле таныжып деп, «Каратау» бүдүрүлге каттыжыышкынының экскаваторщиктер бригадири Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Е. Умиров ажылчы чоннарның хуралынга медеглээн. Диптиң салым-чолун тодарадырынга социалистиг күрүнелерниң, ажылчын болгаш демократтыг шимчээшкинниң шиитпирлиг состери чогуур рольду ойнап турарын медереп билири өөрүнчүг-дүр. Европа үжен ажыг чылдар дургузунда тайбың байдалдарда чурттап келгенинге чогум-на харын ол күштер шиитпирлиг ачы-хавыялыг болган.

Берлин конференциязынга, СЭКП-ниң делегациязының баштыңының чугаазынга холбаштыр Арарат шынаазының хову турлагларында хөй кижи киржикчилиг митингилер эртип турар. Арменияның көдээ ажыл-ишчилери Берлин конференциязының ажылының түңнелдерин аажок улуг сорук кириишкин-биле уткаан деп, «Налбандян» колхозунуң хову бригадазының бригадири Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Г. Карапетян онзалап демдеглээн. Бүгү делегейге коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкинниң улам ыңай сырый каттыштырарынга, Европага болгаш бүгү делегейге тайбынны быжыглаарынга ол конференция бараан болур.

Европаның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының конференциязының түңнелдерин деткээн митингилер Молдав болгаш Таджик ССР-лерге, Ростов областа, Майкопка болгаш өске-даа хоорайларга база болган.

(СЭТА).

МУРНАКЧЫ БРИГАДА

Тываның даг-дүгү болбаазырадыр В. И. Ленин аттыг комбинадының ажыглалда кирген ийиги ээлчээниң төлевилээн күчүзүн дүрген болгаш долу шиңгээдип алыр дээш ажыглакчылар бүдүрүлгениң эдилге ажылдарын күженишкиннии үргүлчүлеп турарлар.

Комбинаттың ийиги ээлчээнде амгы үениң даг-дүгү болбаазырадыр техниказының нарын херекселдерин ажыглаан. Оларны шуудадып, эдиктир ажылдадыры ындыг-ла белен эвес болгаш билиг-мергежил, күженишкин негеттинер апаар. Ол хире хөй дерилгелерни хөделдирип ажылдадырга үрелиишкиннер азы техника талазы-биле таарышпас чоруктар болгулай бээр. Амгы үеде комбинаттың эдилгекчилерин бедик мергежилдиг инженерлерниң болгаш механиктерниң удуртулгазы-биле эдилге ажылдарын дүн-хүн дивейн чорудуп турарлар. Эдилге ажылдарында слесарьларның бригадалары боттарының кылыр ажыл нормаларын доктаамал ажыр күүседип, мурнакчылар болуп келген. Ындыгларның бирээзи—арыглал фабриказынга 6 чыл ажылдаан, амгы үеде ийиги ээлчегниң бөдүүн рудадан даг-дүгү арыглаар цегинде дуржулгалыг бригадир Семис-оол Викторович Савыл удурткан слесарьлар бригадазы.

Ооң бригадазы баштай үүрмектеп сорттаар комплекске, оон соонда бедик сорттуг рудадан даг-дүгү арыглаар цехке ажылдаан. Ол ийиги ээлчегте бөдүүн рудадан даг-дүгү арыглаар цехтиң хөй дерилгелерин эптеп тургуларынга болгаш ажылдадып, шенээринге киришкен. Ол монтаж ажылдарынга ажылдап турган, ажыл нормазын доктаамал 110—130 хуу күүседип, хөй удаа шаңналдарны ап келген. Савыл Семис-оолдуң бригадазынга амгы үеде ийиги ээлчегниң бөдүүн рудадан даг-дүгү арыглаар цегиниң ийи секцияларының үүрмектекчилерин шуптуузун ажылдадырын дааскан. Бригада ам цехтиң кол корпузунуң 9,60 болгаш 24 метр бедиктеринде 52 ортумак болгаш бөдүүн үүрмектекчилерниң доктаамал ажылдаарын хандырып, таарыштаан, үрелген үүрмектекчилерни солуп турар. Ажыл үезинде кайда-ла үрелиишкин бар-дыр, бригаданың кежигүннери оларны ол-ла дораан эдиптер.

Бригадада слесарьлар Ооржак Чаш-оол, Владимир Кыргыс, Хертек Калдар-оол, каңнакчы Николай Хопуш, эдикчи-каввакчы Виктор Чебодарёв олар үлегерлиг, эки ажылдап турарлар.

М. ООРЖАК.

Ак-Довурак хоорай.

Чаа Шагаан-Арыг тудуунда
АЖЫЛДЫ УЛАМ ШАПКЫНЧЫДАР

Чаа Шагаан-Арыг — республиканың эң аныяк, чаагайжыды туттунган хоорайы болур. Ооң кудумчуларынга каът-каът бажыңнар бедип үнер, заводтар, фабрикалар, автомобиль болгаш хем вокзалы, амыдырал хандырылгазының, культураның болгаш оон-даа өске хөй-хөй объектилер туттунар. Делегейде эң күчүлүг электростанцияларның бирээзи— Саян-Шушенск ГЭС туттунары билек амгы Шагаан-Арыг хоорайның турар чери суг адаанга баар. Ынчангаш ол үеге чедир чаа Шагаан-Арыг хоорай тургустунган турар ужурлуг.

Чаа хоорайның тудуу эгелээн. «Тыва тудуг» трестиң 18 болгаш 20 дугаарларлыг көжүп чоруур механизастаттынган колонналары мында кол ажылдарны күүседип турар. Оон аңгыда, № 3 тудуг-монтаж эргелелиниң участогу хоорайже суг дамчыдылгазын, канализацияны болгаш оон-даа өске ажылдарны, «Востоксантехмонтажтың» ажылчыннары тудугларның иштики ажылдарын дуңзаалаарын, суг-биле хандырылганы кылыр.

Туттунуп турар хоорайның тудугларынга хереглээр янзы-бүрү чүъктерни сөөртүрү-биле № 12 автобаазаның 20 ажыг машиналыг автоколоннаазы болгаш «Сибирьтехмонтажтан», «Северовостокэлектромонтаждан» ажылчыннар база ында ажылдап эгелээн.

Чаа хоорайның тудуунда байдал кандыгыл?

Бо айтырыгны тодарадыры-биле «Тыва тудуг» трестиң ында кол ажылдарын күүседип турары 18 болгаш 20 дугаарларлыг КМК-ларының ажылы-биле таныжыптаалыңар.

№ 18 мехколонна (начальниги А. Б. Стацюк) мында ажылдап эгелээнден бээр каш чыл эрткен. Бо үениң дургузунда эвээш эвес ажылдарны ооң коллективи кылган. Чаңгыс өргеп безин чок турган черде ам 1 муң чыгы чон ажылдап, чурттап турар чаа хоорайның тудуу шору чоруп турар.

120 ажылчын чурттаар ниити чуртталга бажыңы ажыглалда кирген. 102 ажылчын чурттаар ийи каът ниити чуртталга бажыңын августа ажыглалга киирер, база бир ындыг бажыңның тудуун эгелей берген. Ынчалза-даа, чуртталга бажыңнарының айтырыы мында ам-даа четпес шиитпирлеттинип турар. Хөй чылдарда тудугга ажылдаан, арга-дуржулгалыг чамдык ажылчыннарны безин чуртталга бажыңы-биле хандырып шыдавайн турар. Мооң уламындан ажылга киргеннерниң үнер-кирер чоруу мында эвээш эвес. А мехколоннаның коллективи чуртталга бажыңы тударының эрткен чылгы планын ажыр күүсеткен, бо чылын аңаа чарыгдаары-биле кердүнген 1 миллион 133 муң рубльдиң 70 хуузун шиңгээттинзе-даа бажың айтырыы чидиг болбушаан хевээр.

664 өөреникчиге школа тудуун бо чылын хүлээдир ужурлуг. Ынчалза-даа ажылчыннар чедишпезинден ол тудугну ора каггаан. Уруглар садының тудуунда байдал база-ла ындыг.

Хеп чуур черниң, чунар-бажыңның комбинатты бо чылдың августа ажыглалга киирери көрдүнген. Аар чүък көдүртүр кран чогундан ооң тудуу база-ла соксаан.

№ 20 мехколонна (начальниги Е. Д. Васильченко) мында ажылдап эгелээнден бээр 8 ай чоокшулаан. Коллектив бо хүннерде 8 объектиде ажылдап турар. 50 ажылчын олуттуг столованы, 20 автомашинага гаражты бо чылын олар ажыглалга киирер хүлээлгелиг. Ооң-биле черге-лештир эмнелге комплекизиниң 5 каът тудуу (бирги ээлчээнге 2 миллион 765 муң рубльди шиңгээдип алыр, а бо чылын—580 муң рубль), котельнаяның, энергохандырылганың, канализацияның, насос станцияларының, арыглал ажылдарының болгаш оон-даа өске ажылдарның тудуун кылып эгелээн.

Чамдык тудугларны дүрген кылырынга шаптыктап турар чүүлдер бар. Ылангыя бажыңның таваан салырынга блоктар Кызылда, Ак-Довуракта бар-даа болза, ону сөөртүп алыр транспорт чедишпезинден тудуглар саадап турар. Тууйбуну Кызыл-Мажалыктан, Абакандан, Черногорскиден сөөртүр. База-ла транспорт чедишпес.

Ийи мехколонналарның кайызында-даа ажылчыннар чедишпес: № 18 КМК 115 кижилиг, а № 20-де—60 ажылчын бар. 20 дугаарлыг мехколоннага ам-даа 290 ажылчын херек. Байдал мындыг турда ажыл хожудаашкынныг болбайн канчаар.

Кээргелиг организацияларның чамдыктары харысалга чок ажылдап турар. № 3 тудуг-монтаж эргелелиниң чаа Шагаан-Арыгда участогу (начальниги И. Кузьмичев) № 18 мехколонна-биле кереэ чаргаш, хоорайже суг дамчыдылгазын эрткен чылдың апрельде хүлээдирип аазаан. Амга чедир ону ажылчын комиссияга безин дужаавааан. Эш Кузьмичевтуң аазашкынынга бүзүрээш, ол коллективтиң ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургузары-биле 187 муң рубльди чагыкчы төлеп берзе-даа, ажыл ам-даа хүлээттинмээн.

— Буруулуг болган мен. Ол ажылды ам үш-ле хонгаш доозар бис—деп, эш Кузьмичев база чугаадан адырлып алырын бодааш аазаза-даа, ооң кылза чогуур ажылының хемчээли оон 2—3 катап хөй хуусаада-даа кылдынмас дээрзин чагыкчының талазындан сагындырып, 10 хонук дургузунда ол ажылды доозарын негээн. Чамдык хүннерде чаа Шагаан-Арыгже суг келбейн баар таварылгалар база-ла эш Кузьмичевтуң удурткан участогунуң четпес ажылында.

Кабель продукциязы, дуюлаалар аппаратура, бетон хоюдар херексел, арматура, блоктар, тууйбу, кадагалар безин үзүктели бээр таварылгалар хөй. «Тыва тудуг» трестиң бүдүрүлге-техниктиг четчелээшкин эргелели үстүнде материалдар-биле чаа Шагаан-Арыгны четпес хандырып турарын ол трестиң эргелекчизиниң тудуг ажылдарының талазы-биле оралакчызы эш Бондаренко билзе-даа, аңаа контрольду кошкаткан. Ынчангаш ол трестиң бо чугула тудугда ийи мехколонналарының удуртукчуларының хомудалы чоптуг.

Республиканың чугула тудугларының бирээзи — чаа Шагаан-Арыг хоорайның тудуун дүргедедир дээш СЭКП обкомунуң бюрозу ол талазы-биле айтырыгларны чугаалажып, ооң бо чылын ажыглалга кирер тудугларының графигин бадылаан. Оларның аразында столовая, комбинат, хоорайның чылда 20 муң кубометр бетон бээр күчүлүг тудуг индустриязының баазазы (25 автомашинага гараж-биле кады), уруглар сады, 10 километр хемчээлге суг дамчыдылгазы болгаш магистраль четкизи дээш оон-даа өске ажылдар бар. Ону ажыл-херекке боттандырар тележде бо объектиде ажылдап турар организациялар демниг, кызымак ажылдаар ужурлуг. Бо хүннерде ышкаш бот-боттарынче буруузун чууй каггап, ажылдың баштайгы тур бергелеринге ундараар болза, чамдык объектилерни бо чылын ажыглалга кирери берге.

Саян-Шушенск ГЭС-тиң тудуун ажыглалга кирерин дүргедедиринге партия болгаш чазак улуг кичээнгейни угландырып, тус-тус участоктарда ажылды хуусаадан эрте доозар дээш шалыңкай ажылдаарын аңаа хамаарылгалыг организацияларга дааскан. Чуртталга тудуунуң талазы-биле чаа Шагаан-Арыгта хөй түңнүг капитал салышкынын, ооң иштинде тудуг-монтаж ажылдарынга, дыка хөй түңнүг капитал салышкыны шиңгээдип алыры көрдүнген. А бо чылын ол түңден 1 млн. ажыгны шиңгээдип алыр ужурлуг.

Чаа Шагаан-Арыгның тудуунда ажылдың темпизи оожум. Ону дүргедедир талазы-биле «Тыва тудуг» трестиң № 14 механизация эргелелиниң, «Сибирьтрансспецстройнуң» № 3 тудуг-монтаж эргелелиниң, № 12 автобаазаның болгаш ол ажылга хамаарылгалыг оон-даа өске организацияларының удуртукчулары дарый хемчеглерни алыр ужурлуг.

М. КАЛЧАН,
«Шынның» тускай корр.

Партийжи амыдырал

ПАРТИЯ КЕЖИГҮНҮНГЕ ТӨЛЕПТИГЛЕР

СЭКП-нин XXV съездизи партия хурээлениниң ээулдезинче болгаш шынар составын экижидеринче кол кичээнгейни угландырган.

«Бис улам бурунгаарлаанывыс тудум-на, партия улуг сорулгаларны шиитпирлээн тудум-на, ооң хурээлениң чаа күштер-биле долдурарынче улам сагыш салып, партия эге организациязының, бүгү коллективтиң хүлээп көрүүшкүнүн чедип алган, бүдүрүлгеге болгаш ниитилел амыдыралынга идепкейлиин көргүскеннерни кежигүнге хүлээп алыр ужурлуг бис. Бо сорулгаларны барымдаалааш, кандидат стажының ужур-дузазын бедидери эргежок чугула боор турар. Партия кежигүнүнге кандидаттың политиктиг болгаш ажылагыйжы шынарын ооң марксистчи-ленинчи кижизидилгезин бүгү тала-биле хынаары—бо бүгү чүүлдерни эң шыңгыызы-биле көөрү чугула» деп, СЭКП-ниң XXV съездизинге СЭКП ТК-ның Чиигине секретары эш Л. И. Брежнев чугаалаан.

СЭКП райкому партияның XXV съездизиниң шиитпирлерин уургулга болдуруп, партияның хурээлениң өстүрер талазы-биле тодаргай ажылдарны чорудуп турар.

Эртиен тоску беш чылда бүдүрүлгениң 92 мурнакчызын СЭКП кежигүннеринге хүлээп алган. Оларның иштинде ажылчыннар болгаш колхозчулар 68,4 хуузу, комсомолду дамчыштыр партияга киргеннер 57,6 хуу болган.

Амгы үеде СЭКП райкомунуң учёдунда партия кежигүнүнде 20 кандидат бар.

Оларның аразында «Коммунизмче орук» колхозтуң мурнакчы механизатору Николай Маажай, «Мөрен» колхозта чолаачы Самдан Чамзы болгаш өске-даа ажыл-ишке кызымак, хөй-нийти ажылынга идепкейлиг аныяктар хөй. Олар онгу беш чылдың баштайгы чылының социалистиг чарыжынга киришпишаан, бедиткен социалистиг хүлээлгелерлиг ажылдап турар.

Партия организациялары партия кежигүнүнге кандидаттарның бүдүрүлгеге болгаш хөй-нийти ажылдарынга киржилгезиниң дугайын партия хуралдарынга дыңнап турар. Ол ышкаш Устав негелдезиниң талазы-биле 7 кандидаттарның хууда отчёттарын дыңнап чугаалашкан.

Партия кежигүнүнге кандидаттар Нарында комсомол комитединиң секретары Соруктуг Бады-Шулуу, эмчи Наталья Мон, Мария Буурулдай болгаш өскелер-даа онаашкан ажылын болгаш хөй-нийти даалгазын ак сеткилдии-биле күүседип турар.

Партия кежигүнүнге кандидаттардан 10 кижи партия өөредилгезинге, 8 кижи комсомол өөредилгезинге, 2 кижи кежээки школаларга өөренип турган.

СЭКП райкомунуң чанында тургустунган аныяк коммунистерниң школазы тускай программа ёзугаар ажылдап турар. «Партияның амыдыралынга болгаш ажыл-чорудулгазынга ооң шынар составының ужур-дузазы, партияга кежигүн болурунуң ленинчи принциптери болгаш нормалары», «Партия хуралы— партия организациязының дээди органы» болгаш оон-даа өске айтырыг-бүрү темаларга семинар өөредиглер болгулаан.

Чоокта чаа СЭКП райкому партия кежигүнүнге кандидаттарның хуралын эрттирген. Анаа дайынның, күш-ажылдың хоочуннары, ВЛКСМ райкомунуң ажылдакчылары база киришкеннер. СЭКП-ниң кежигүнүнге кандидат районуң садыгжызы Зоя Чамыяның кандидат стажын кабчаар эрттирип турарының дугайында дайынның болгаш партияның хоочуну Кыргыс Шошкукович Чамзырын, ВЛКСМ райкомунуң ийиги секретары Моңгуш Алдын-оол олар санал берип, чүве чугаалааннар.

СЭКП райкому мындыг хуралдарга, партия организацияларының секретарьларын, рекомендация берип турар чамдык коммунистерни келдиртирип, кандидаттар булуңун тургузарын планнап турар.

Районда чамдык партия организациялары партия кежигүнүнге кандидаттар-биле ажылды чогуур негелдезинге чедир тургуспайн турар. Оларны партия кежигүнүнге белеткээри, бот-харыысалгазын бедидери, күш-ажылга, хөй-нийти ажылынга киржилгезин, билиг-медерелин бедидип турарын хынап көөрү дээн ышкаш кол-кол айтырыгларже кошкак кичээнгей салып, олардан негелдени Уставка дүүштүр чорутпайн турар. Ооң түңнелинде чамдык партия кежигүнүнге кандидаттарның билии кызыы, белеткели кошкак.

«Чаа орук» колхозта партия организациязы партия кежигүнүнге кандидаттар-биле ажылды чогуур дейнелге тургуспаанындан Чыпсын Чурукту СЭКП кежигүнүнге хүлээп алырынга төлеп чок болганы дээш Уставтың 16 параграбын ёзугаар партияга киирбээн. Ол ышкаш Анна -Шулуу, Марзи Өолак, Төмүр Севээнниң билии кончуг кошкак болган. Иван Ламадар партия райкомунуң бюрозунга чангыс-даа айтырыгга харыылап шыдаваан.

Партия хуралдарын чылдагаан чокка үзер, хуралдарга идепкей чок, санал-онал бербес аныяк коммунистер болгаш партия кежигүнүнге кандидаттар өске-даа партия организацияларында бар.

Ада-чурттуң дайынының кадыг-берге чылдарында-даа, хайнышкынныг ажыл-иштиң хүннеринде-даа партияның бедик харыысалганы хүлээдип турар.

Ынчангаш партия кежигүннеринге кандидаттардан негелдени күштелдирип, оларның политиктиг билиин, күш-ажылга, хөй-нийти ажылынга киржилгезин, аажы-чаңның мөзү-шынарын каны хынап көөрү чугула.

СЭКП райкому, партия эге организациялары партия кежигүнүнге кандидаттар-биле ажылды улам экижидер дээш хөй талалыг ажылдарны чорудар апаар.

С. ОНДАР,
СЭКП Эрзин райкомунуң организастыг килдизиниң эргелекчизи.

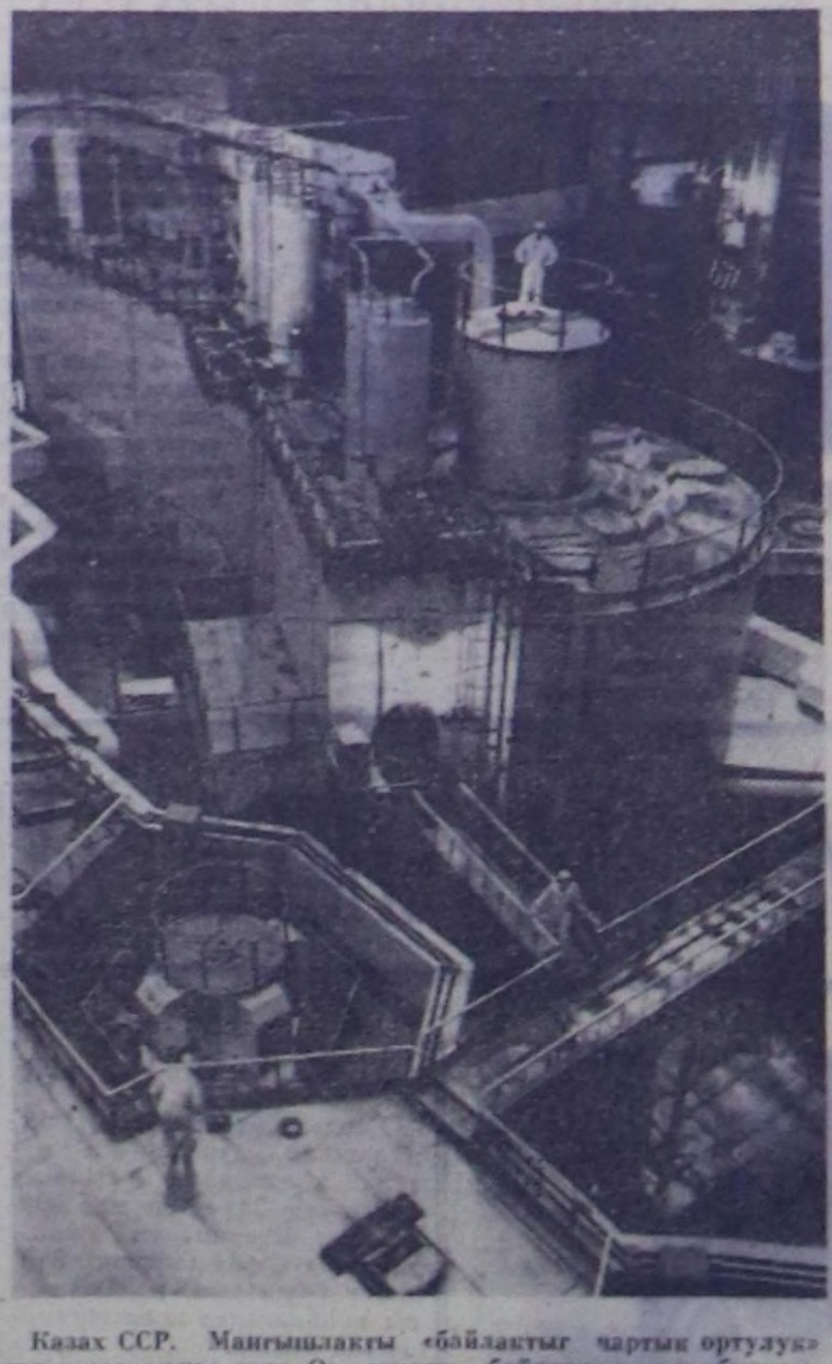

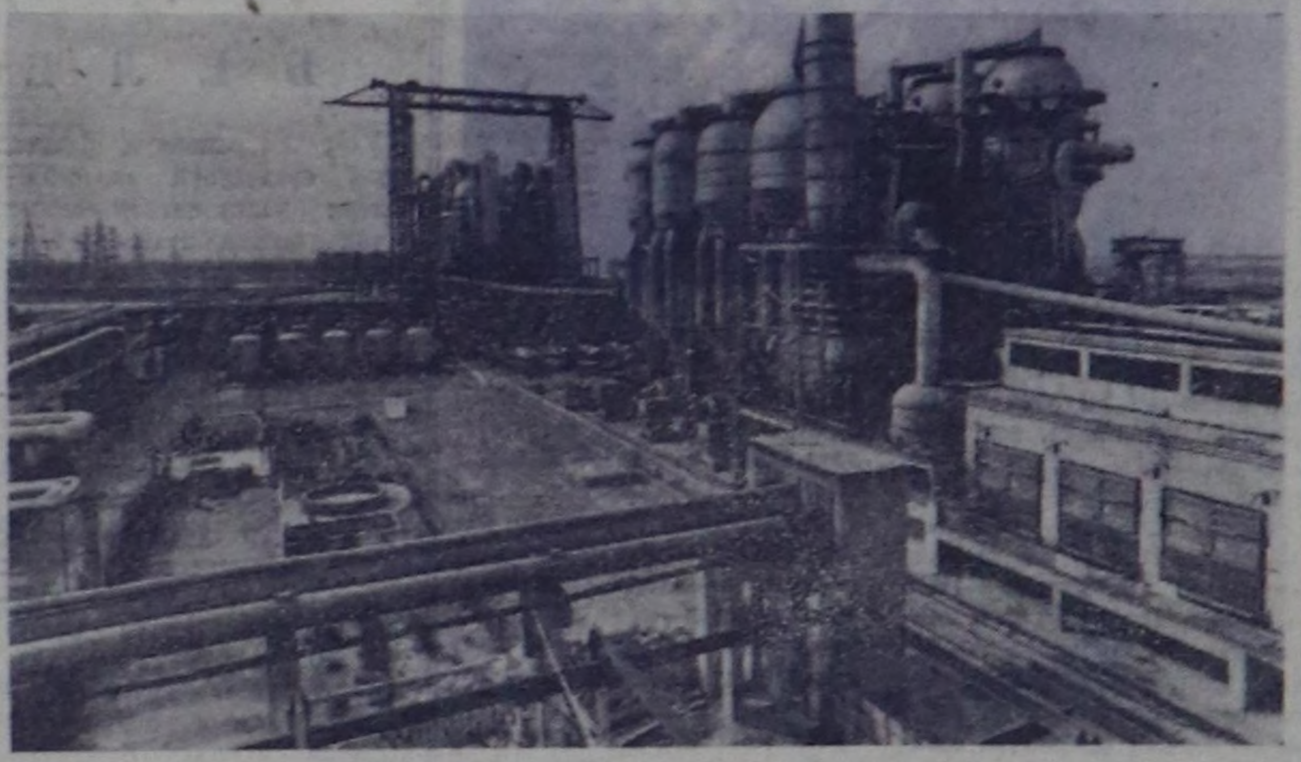

Казах ССР. Мангышлакты «байлактыг чартык ортулук» деп адааны анаа эвес. Ооң черниң байлактары эки билдингир. Каспийниң чөөн эринге совет кижилер нефть-газ тывар перспективтиг базаны тургузар.

«1976—1980 чылдарда ССРЭ-ниң улус-ажыл-агыйының хогжүлдезиниң кол угланыышкыннарында» Мангышлактың денизкээр-бүдүрүлге комплекизин хогжүдерин улалчылаар деп баш удур көрдүнген. Нефть тывар черлер ажыглалга киргенинден бээр чуртка 100 миллион тонна ажык кара алдынны берген. Мангышлакка дүрген нейтроннарның дузазы-биле атомнуг реактордан үлетпүр тогун алган. Ол орук атомнуг энергетикага чаа угланыышкынның херек кырында эгези болган. Сугдан дусту ылгаарының күчүлүг тургузуглары чартык ортулукту суг-биле хандырган. Бир хонук иштинде чурттакчы бүрүзүнге 400 ажык литр суг онаажыр.

Кырында чурукта: дүрген нейтроннарлыг реакторнуң топ залында.

Адаанда чурукта: арыг суг белеткээр заводтуң сугдан дусту ылгаар тургузуу.

С. МЕТЕЛИЦАНЫҢ, В. ПОЗДНЕНКОНУҢ фотолары.
(СЭТА-ның фотохроникасы.).

Партия съездизиниң шиитпирлерин—амыдыралга боттандырар дээш

ГТО ДЕМДЕКТИГ КИЖИ БҮРҮЗҮ—БҮДҮРҮЛГЕНИҢ МУРНАКЧЫЗЫ

«Электротяжмаш» завод-гигантының ажылчын аныяктарының үш чүс бежен дагдыныкчылары чаа беш чылдың бирги чылында алган хууда социалистиг хүлээлгезинге мындыг чүүлдү немей киирген: өөреникчилерин Бүгү-эвилел комплекизиниң нормаларын дужаарынга белеткээр, ГТО-ну идепкейлиг пропагандалаар.

Өскелерге үлегерни инструментал цегиниң мастер-дагдыныкчызы Л. Серпокрылов көргүзүп турар. Леонид Васильевичиниң хары бежен. Ычыг назын анаа чайлыг. Оңу чарыш оруунга азы волейбол шөлүнге, баг хап азы зарө өкпаа ойнап турарын бо за көрүп болур. Бүдүрүлгениң хоочуну спорт нормативтерин чедиишкинниг дужааган (ГТО-нун алдын херек демдээн анаа эң баштайгылар-биле денге тывыскан). Ол ышкаш бодунуң бежен өөреникчилерин «Кадыкшылга комплекизиниң» дээди чадазынга база белеткээн.

Күш-культураның болгаш спорттуң идепкейлиг пропагандистерииниң аразында Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры улуг машиналар эптекчизи Н. Щербикин, Ленин орденниң эдилекчилери токарьлар Г. Ловчиков биле Н. Колесников, слесарь В. Батулин олар бар.

Дагдыныкчыларның, а ол ышкаш инструкторларның болгаш хөй-ниитичи тренерлерниң ачызында ГТО «Электротяжмаш» заводтуң коллективинде доктаамал ажыл апарган. Амгы үеде хоорайда эң экилерниң бирээзи—заводтуң стадионунуң секторларында, чарыш оруктарында, площадкаларында, боодалга тиринде, боттарының Спорт ордузунуң залдарында кижилер кезээде хөй болур апарган. Заводтуң спорт клувунда үжен хире секциялар ажылдап турар. Оларже кадыкшыл, сергек чорук, күш дээш чылдың-на улам хөй чаа келгеннер»—күчүлүг гидро болгаш турбина генераторларының, узун оруктар тепловозтарының моторларының, прокат станнарының, бөду чорууур экскаваторларның тургузукчулары немей кээп турарлар. Ооң-биле кады мында ам безин дөрт муң хире ГТО-нуң херек демдээниң эдилекчилери бүдүрүлге онаалдаларын доктаамал ажыр күүседип, СЭКП-ниң XXV съездизиниң шиитпирлерин боттандырбышаан, чүгле кончуг эки шынарлыг продукцияны дужаап турарлар.

«Электротяжмаш» заводтуң спорт клувунуң күш-культуржулары хоорайның болгаш республиканың маргылдааларынга он-он кубоктарны, хөй санныг хүндүлел бижиктерни чаалап алганнар. Олар ам чаа маргылдааларга белеткенип турарлар. Спорттуң чээрби хевирлеринге заводтуң спартакиадазы изиг-түлүк чорап турар. Ында ам безин ийи муң ажыг кижи киржип эгелээн.

О. САМОЙЛЕНКО,
СЭТА-ның корр.
Харьков.

ЧЕДИИШКИННИҢ ДҮЛГҮҮРҮ

Ташкент областың Янгиюль хоорайының бүгү 24 бүдүрүлгелери күрүне онаалдаларын чедиишкинниг күүседип турар. Ол ээрге бүдүрүлгениң арбын ажыктыы дээш хоорайның партия организациязының демиселиниң түңнелдериниң бирээзи-дир.

Янгиюльге нормазын күүсетпес ийи чүс ажылчын турган. Оларны хоорайга мурнакчылар-биле ужуражыышкынга чалаан. Бригадирниң, мастерниң, директорнуң чемелээри бир янзы херек, а чүс-чүс ажылчыннар чыглып келген бүгү зал: «Бүгү хоорайның адын чүге баксырадып турар кижи сен?» деп айтырып туруп бээри, өске херек-тир.

Ооң соонда—завод, цех, бригада хуралдарында кижи бүрүзү-биле сайгарылгалыг ажылды чорудкан. Ажылчын ат-нуурнун дугайын кымга сагындырары, а кымга дузалаары ам тодаргай апарган. Херекти дагдыныкчылар сегирип алган. Ынчангаш бөгүн Янгиюльдиң чеди муң ажылчыннарындан чаа ажылдап кирген чүгле үш кижи нормазын күүсетпейн турар.

Янгиюльдиң заводтарында, фабрикаларында, транспорт бүдүрүлгелеринде, цех, участок, бригада бүрүзүнде байдалды партия активиниң дузазы-биле хоорком өөренип көрген. Күш-ажылды эртемге үндезилеп организастаарының, чаа технологияны нептередириниң, продукция шынарын контрольдаарын сайзырангайжыдарының тодаргай хемчеглерин төлевилээн.

Дуза болгаш контроль — бо сөстер партияның хоорай комитединге үргүлчү болгулаар ужуражыышкыннарга бо-ла дыңналыр. Ол ужуражыышкыннарга бүдүрүлгелерниң удуртукчулары, партия эге организацияларының секретарьлары курлавырларны дээре ажыглаарының аргаларын чугаалажып, дуржулгазын солчуп, ажылда четпестерниң чылдагааннарын анализтеп турар. Бүдүрүлгениң бүгү командирлери, хөй-хөй мастерлер болгаш ажылчыннар марксисчи-ленинчи өөредилгеде хаара туттунган, коммунистиг күш-ажылдың 117 школазы, политшколалар болгаш семинарлар бар, ажыл-агыйжы активтиң школазы база ажыттынган.

Янгиюльдиң партия организациязының ажылының дуржулгазын Узбекистанның Компартиязының Төп Комитеди чүүлдүг деп көрген. «Хожудакчылар чокка ажылдаар» деп лозунуг чарышта республиканың хөй-хөй хоорайлары кирген.

(СЭТА-ның корр).

КӨДЭЭ СОВЕТ СЕССИЯЗЫНГА—СУГГАРЫЛГА ДУГАЙЫ

Тараа болгаш мал чеми үнүштерниң дүжүткүрүн улам бедидер сорулганы боттандырарын барымдаалааш, Чөөн-Хемчик районнуң Бора-Тайга көдээ Совединиң чоокта болган сессиязы тарааның база сиген шөлдериниң суггарылгазының чорудулгазын чугаалашкан. «Алдан-Маадыр» совхозтуң ол салбыры бо чылын 1200 га черге тарааны суггарып тараан. Тараа болгаш мал чеми үнүштерниң эзүмү эки. Чайгы суггарылгазында 23 суггатчы ажылдап турар. Салбырның удуртулгазы суггатчыларны аъттар-биле хандырган. Суггатчы бүрүзү сугну чөп ажыглавышаан, суггарылганың шынарын экижидеринче кичээнгей салган. Суггат ажылында малчыннар база идепкейлиг киржип турар. Хөй чылдыг база чайгаар үнген сиген шөлдериниң суггарылгазы калбарбышаан.

Тараа болгаш мал чеми үнүштерниң шөлүнден 300 ажыг га чериң чайгы суггарылгазының бирги ээлчээ эрткен. Мурнакчы суггатчыларның эки ажылын сессия демдеглээн. Ылаңгыя Чыргал Ховалыг, Дамба-Лама Сарыглар, Миш-оол Ооржак, Норбу Ооржак олар тус-тус участоктарында 50—80 га тарааны суггарган.

Тарааның, сиген шөлдериниң суггарылгазының талазы-биле четпестерни сессия илереткеш, ону чайладырының аргаларын чугаалашкан. Чер ажылының дүжүткүр чоруун бедидеринге депутаттарның база көдээ Советтиң активчилериниң идепкейлиг киржилгезин хандырарын айыткаш, каңдаашкын-биле демиселдиң шалыпчы айын чарлавышаан, бүгү ажылчы чонну суггатче, мал чеминиң белеткелинче мобилизастап турар.

М. СЕВЕН.

«Шынга» парлаан соонда

ШЫҢГЫЫ ЧУГААЛАШКАН

«Кажан экижирил?» деп эгелиг шүгүмчүлелдиг чүүл июнь 10-да парлаттынган. Эрзин районнуң Мөрен школазында башкылар коллективиниң өөредилге-кижизидилге ажылын негелдеге дүүштүр тургуспаанындан чамдык башкылар арагалап, харыысалга чок ажылдап келгенин мында бижээн.

Мөрен ортумак школазының директору С. Ч. Сагаачының бижээни:

Башкыларның адрезинге болган шүгүмчүлел бүрүн бадыткаттынган. Школаның башкыларының болгаш ажылчыннарының каттышкан хуралынга парлаттынган материалды сайгарып, шыңгыы чугаалашкан. Чүүлде ады кирген С. Д. Ондар, О. Ч. Дамба оларның сагылга-чурумунга хамаарыштыр чугаа коллективке моон мурнунда каш-даа удаа болган. Башкы деп чаагай атка төлеп чок ол эштерни ажылындан үндүрген. Эштер Н. А. Дадарыкпай, С. Т. Орус-оол оларга эң сөөлгү доңгуда хүлээткен.

Школада партия эге организациязының секретары башкы П. С. Ижиниң адрезинге шүгүмчүлээн шын. Ооң херээн партия организациязының хуралынга сайгарган, анаа сөөлгү доңгуда хүлээткен турган.

Совет педагогтуң адынга, арын-нүүрүнге дүүшпес чүүлдерни моон соңгаар болдурбас дугайында хуралга шыңгыы чугаа болган.

Республиканың бүдүрүлгелериниң, албан черлериниң, совхозтарының болгаш колхозтарының ажылчыннарын, колхозчуларын, албан-хаакчыларын „Күш-ажылдың хоочуну“ медаль-биле шаңнаар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

Хөй чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылы дээш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң омунээзинден «Күш-ажылдың хоочуну» медаль-биле **шаңнаарлар болза:**

Кызыл хоорайдан

Василий Андреевич **Анаьын**—персоналдыг пенсионер.

Бай-Тайга районндан

Иргит Чымановна **Алдай** —«Бай-Тал» совхозтуң сакманчыгы.

Иргит Араажыевич **Аракчаа**—Бай-Талдың көдээ садыының таңныылы.

Иргит Сандай-оолович **Аракчаа**—«Бай-Тал» совхозтуң ажылчыны.

Оржутмаа Иргитовна **Арантан**—«Бай-Тал» совхозтуң ажылчыны.

Хертек Хертекович **Билчей**—«Тээли» совхозтуң ажылчыны.

Хертек Кылып-оолович **Делгер-оол**—«Бай-Тал» совхозтуң ажылчыны.

Хаван-оол Дүменович **Иргит**—«Бай-Тал» совхозтуң ажылчыны.

Чайдамаа Хүрең-ооловна **Иргит**—«Бай-Тал» совхозтуң ажылчыны.

Иргит-Арагачы **Ичин-Норбу**—«Бай-Тал» совхозтуң ажылчыны.

Сержин Чамзаповна **Конгар**—«Бай-Тал» совхозтуң ажылчыны.

Салчак Дарикаевич **Кумбаадак**—Бай-Тал суурда пенсионер.

Дыртаа Севээповна **Куулар**—«Бай-Тал» совхозтуң ажылчыны.

Георгий Намчалович **Лопсан**—Кызыл-Дагның харылзаа салбырының почтальону.

Атпет Делгеровна **Моңге**—«Бай-Тал» совхозтуң ажылчыны.

Ондар Дамбаевич **Ойдуп**—районуң ажыл-агый чериниң лесниги.

Тана Баир-ооловна **Ойдуп**—чоннуң амыдырал хандырылга комбинадының ажылчыны.

Антыы Успун-Дагбаевич **Салчак**—«Тээли» совхозтуң ажылчыны.

Севил Намзыраевна **Салчак**—«Тээли» совхозтуң ажылчыны.

Хомустаар Биче-Ламаевна **Торган**—Бай-Тал суурда пенсионер.

Чанос Мегеровна **Хертек**—Бай-Тал суурда пенсионер.

Чыдым Испаровна **Хертек**—Бай-Тал суурда пенсионер.

Даржаа Деспижекович **Хомушку**—Бай-Тал суурда пенсионер.

Кертик Борбуевна **Хомушку**—«Бай-Тал» совхозтуң ажылчыны.

Шакпин Эгейович **Хомушку**—«Бай-Тал» совхозтуң ажылчыны.

Салчак Союн-Хоо **Чамбый**—«Бай-Тал» совхозтуң ажылчыны.

Салчак Дагырович **Чүльдүм**—«Бай-Тал» совхозтуң ажылчыны.

Хертек Комбуевич **Шыырап**—«Бай-Тал» совхозтуң ажылчыны.

Каа-Хем районндан

Василий Афанасьевич **Белозеров**—«Кызыл тук» совхозтуң ажылчыны.

Таисия Ивановна **Налимова**—«Тиилелге» колхозтуң колхозчузу.

Мижит-оол Манчинаевич **Салчак**—«Кызыл тук» совхозтуң ажылчыны.

Адавастай Чоппукаевич **Чоду**—«Кызыл тук» совхозтуң ажылчыны.

Адавастай Токсарович **Чүдек-оол**—«Тиилелге» колхозтуң колхозчузу.

Софья Поликарповна **Шулепова**—«Тиилелге» колхозтуң колхозчузу.

Кызыл районндан

Салчак Опак-ооловна **Алдыкые**—Кызыл райкүүскомунуң сан-хөө килдизиниң эргелекчизи.

Моңгун-Тайга районндан

Депзима Конгар-ооловна **Иргит**—«Кызыл-Хая» суурда пенсионер.

Ондар Намдакович **Лопсан-Серен**—ажылчы чоннар депутаттарының район Совединиң күүскомунуң даргазы.

Хертек Алдын-оолович **Сарымчан**—Кызыл-Хая суурда пенсионер.

Иргит Кудажиевич **Успун**—«Мөген-Бүрен» колхозтуң колхозчузу.

Бии-Хем районндан

Кыргыс Балчир-ооловна **Бичен**—Туран хоорайда пенсионер.

Маады Оргеевич **Дозур-оол**—Туран хоорайда пенсионер.

Лидия Андреевна **Перьмякова**—Хүт суурда медпункт эргелекчизи.

Колбакай Чолановна **Самбу**—Туран хоорайда пенсионер.

Александр Дмитриевич **Хардин**—Туран хоорайда пенсионер.

Валентина Андреевна **Чихачева**—Туран хоорайда пенсионер.

Надежда Кирилловна **Якименко**—Туран хоорайда пенсионер.

Тес-Хем районндан

Самдан Хондуевич **Адыя**—«Чодураа» колхозтуң тудугжу бригадазының бригадири.

Оюн Сарыг-оолович **Болат-оол**—«Чодураа» колхозтуң колхозчузу.

Даваа Шойдакович **Дирчин**—«Чодураа» колхозтуң экспедитору.

Иван Дүптенович **Допуй**—«Чодураа» колхозтуң колхозчузу.

Оюн Чамбалович **Дуктуг-оол**—Белдир-Арыг суурда пенсионер.

Михаил Наадымович **Ензак**—Белдир-Арыг суурда пенсионер.

Иван Семенович **Комбу**—Белдир-Арыг суурда ясли-садтың аныл-агый эргелекчизи.

Магараажа Чиндирович **Минчей**—«Чодураа» колхозтуң колхозчузу.

Шимит Серенович **Серен**—«Чодураа» колхозтуң колхозчузу.

Эрен Хооревович **Содак**—Белдир-Арыг суурда пенсионер.

Максим Дондукович **Сувандии**—«Чодураа» колхозтуң колхозчузу.

Борис Чычыкович **Сырат**—«Чодураа» колхозтуң колхозчузу.

Иван Деспиевич **Шойдак**—Белдир-Арыг суурда пенсионер.

Тожу районндан

Ак Ак-оолович **Мырлаа**—Тоора-Хем суурда пенсионер.

Улуг-Хем районндан

Прасковья Максимовна **Агбан**—Арыг-Үзүүнүң уруглар яслизиниң ажыл-агый эргелекчизи.

Валентина Георгиевна **Бабакова**—район эмнелгезиниң божудулга салбырының санитары.

Евдокия Ивановна **Беленкова**—районнуң санитар-эпидемиология станциязының дезинфектору.

Вера Яковлевна **Беликова**—Шагаан-Арыг хоорайның № 2 ясли-садының уруглар ажаакчызы.

Анна Фирсовна **Гордеева**—район эмнелгезиниң уруглар салбырының санитары.

Анна Матвеевна **Жеребятьева**—коммунал бүдүрүлгелер комбинадының бухгалтери.

Анастасия Федоровна **Калинина**—район эмнелгезиниң уруглар салбырының санитары.

Александра Анисимовна **Козулина**—Арыг-Үзүүнүң уруглар яслизиниң одакчызы.

Антонина Георгиевна **Комбуй**—ажылчы чоннар депутаттарының Улуг-Хем район Совединиң күүскомунуң таңныылы.

Полина Максимовна **Куликова**—район эмнелгезиниң медицина сестразы.

Маады Эрин-ооловна **Кызылбай**—ЗАГС эргелекчизи.

Анна Ивановна **Маковкина**—район эмнелгезиниң ниити аарыглар салбырының санитары.

Тамара Яковлевна **Сергеева**—Шагаан-Арыг хоорайның № 2 ясли-садының повары.

Вера Васильевна **Топоева**—Шагаан-Арыгның район эмнелгезиниң медицина сестразы.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Б. ДОЛЧАҢМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары С. КРАСНЫП.

Кызыл хоорай,
1976 чылдың июнь 18.

ДЕЛЕГЕЙ БО ХҮННЕРДЕ

НИИТИ ЧУГУЛА СОРУЛГАЛАР

Европаның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының конференциязының делегей талазы-биле ужур-дузазын делегей парлалгазы делгеренгей тайылбырлап турар, аңаа кижи төрелгетенни дүвүредип турар эңу келген айтырыгларны чугаалажып көрген болгай. СЭКП-ниң делегациязының баштыңы, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң чугаазында делегей хөгжүлдезиниң амгы байдалының болгаш перспективазының дугайында, улустарның эрге-ажыктары дээш, социализмниң болгаш коммунизмниң идеалдары дээш демиселге коммунистиг шимчээшкинниң чаа аргаларының дугайында ханы анализ бердичген деп, политиктиг тайылбырлакчылар айтып турарлар. Европаның коммунистериниң конференциязының кады ажылдап кылган, ылавылалдыг бодаттынган түңнел документизинче база улуг кичээнгейни салып турар.

БЕРЛИН. «Нойес дойчланд»ның мурнуку чүүлүнде бижип турары: Европа диптиң салым-чолу дээш боттарының бедик харыысалгалыг боор турарын Европаның коммунистериниң медереп билип турарын Берлин конференциязы көргүскен. Ол болза улустарның амыдыралчы кол айтырыгларынга боттуг харыыларны коммунистерниң берип шыдаар аргалыын көргүскен.

ВАРШАВА. Эң-не гуманныг, эң-не амыдыралчы үзел-бодалдың эдилекчилери болур коммунистер шериг талазы-биле чавырлыышкынга орукту ажыдарын, эндере чепсегленишкинни соксадырын эң-не чугула кылдыр санап турар дээрзин СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев демдеглээн. Түңнел документиде политиктиг чавырлыышкынны шериг талазынга нептередириниң эргежок чугулазын, чепсекти дүжүрериниң, ядролуг чепсекти цептеретпезиниң, ол чепсектиң шенелдезин бүрүнү-биле хоругдаарының талазы-биле тодаргай хемчеглерни алырының эргежок чугулазын демдеглээн.

СОФИЯ. Берлин конференциязы болгаш оон хүлээп алганы документ — Европаның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының интернационалчы күжүнүң чайыннанчак херечизи болган деп, «Работническо дело» солун бижээн. Конференцияның хүлээп алганы документиде кирген калбак боттуг программа, ында идеяларның болгаш саналдарның байлаа Европага тайбынны болгаш айыыл чок чорукту быжыглаарының сорулгаларынга чаа-чаа базымнарны кылырынга боттуг үндезин болур.

ПРАГА. Конференцияның ужур-дузазы болза коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкинниң мурнунга, диптиң бүгү улустарының мурнунга делегейниң дүшкүүрлүг чоруунуң чавырылдырыышкынын улам үргүлчүлээри дээш, быжыг тайбың дээш демиселдиң чорудулгазынга чаа-чаа аргаларны ажыдып турары болур деп, «Руде право» солуннуң мурнуку чүүлүнде демдеглээн.

УЛАН-БАТОР. Моолдуң «Унэн» солуну Берлинге конференцияга Л. И. Брежневтиң чугаазын Лениниң партиязының тайбынга ынакшылдыг болгаш интернационалчы политиказының чайыннанчак болгаш бүзүреддиг херечизи-дир деп адап турар. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының чугаазынга кирген анализ, түңнелдер болгаш саналдар Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының ажылдап кылганы Тайбынның программазының негелделери-биле шуут холбаалыг болгаш ону чогаадыкчы ёзу-биле хөгжүдүп турар дээрзин солун демдеглээн. Хүннү адыш-биле дуглап шыдавазы-биле бир дөмей, бүгү чүзүнүң нүгүлдекчилери СЭКП-ниң политиказының ёзулуг мөзүзүн — тайбынның болгаш улустарының найыралының политиказын кажан-даа нүгүлдеп каап шыдавастар деп, «Унэн» бижээн.

БОНН. Тайбың, айыыл чок чорук болгаш социал дептилге дээш демиселге европа чурттарының коммунистериниң политиктиг демиселин чаңгыс эпче күзел тодаргайлап турар. Европаның тайбың дептилгезинге болгаш келир үеде тайбың болурунга сонуургалдыг бүгү политиктиг болгаш хөй-нийти организацияларынга база каттыжыышкыннарынга, бүгү кижилерге боттарының кыйгырыынга коммунистер болза коммунистер амгы үениң эң-не күчүлүг күжү боор турар дээрзин база катап бүзүреткеннер деп, «Унзере цайт» солун демдеглеп турар.

ЛОНДОН. Берлин конференциязы Европа дипте коммунистиг шимчээшкинниң шылгарангай чедиишкиннерин херечилеп турар-дыр деп, англи коммунистерниң «Морнинг стар» солуну демдеглээн.

ХЕЛЬСИНКИ. «Тиеденантая» солуннуң мурнуку чүүлүнде Берлин шуулганының ужур-дузазының чүгле коммунистерге эвес, харын база бүгү-ле демократтыг болгаш тайбынга ынакшылдыг күштерге хамаарыжып турарын демдеглээн. Ужуражыышкынның киржикчилери политиктиг чавырлыышкынны шериг талазының чавырлыышкыны-биле немээриниң сонгаарладыышкын чок чугулазын айыткан. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң пролетарлыг интернационализмниң принциптерин деткииринче, тайбың дээш коммунистерниң болгаш бүгү дептилгелиг күштерниң демиселин күштелдиреринче чайыннанчак кыйгырыы бүгүдениң ёзулуг-ла сорук киирип, хөй хүлээлгелерни онаап турар. СЭКП-ниң XXV съездизинге хүлээп алдынган тайбың болгаш улустар аразының кады ажылдажылгазы дээш, улустарның хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш улам ынай демиселжириниң программазы база Берлин конференциязынга айыттынган сорулгалар тайбың дээш демиселге улус массаларының инициативтиг болгаш идепкейлиг киржирин негеп турар.

БОГОТА. Совет Эвилели делегейниң дүшкүүрлүг чоруунуң политика талазы-биле чавырлыышкынын уламчылаарынга быжыг күзелдиг деп, «Эспектадор» солун бижип турар. Стратегтиг чепсектерни кызыгаарлаар дугайында мынчага чедир саадап келген чаа дугуржулганы ажылдап кылырын чедиишкинниг доозарының бирги чергениң ужур-дузалыын СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары база катап сагындырган деп, Л. И. Брежневтиң чугаазының дугайында тайылбырында ук солун бижээн.

БРАЗЗАВИЛЬ. Конгонуң информация агентилели Берлинге конференцияны «делегей талазы-биле эң чугула болдушкун» деп адааш, коммунистерниң ол шуулганының улуг ужур-дузалыг болганын демдеглээн.

БАГДАД. Тайбың кожа-хелбээ догуннаарының принциптери күрүнелер аразында харылзааларының кол угланыышкыны болу берген дээрзин СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары бадыткаан деп, «Тарик аш-Шааб» солун бижээн. Эндере чепсегленишкинни соксадырын Совет Эвилели онза ужур-дузалыг кылдыр көрүп, ол айтырыгны шиитпирлээри дээш могаг чокка ажылдаар дээрзин ол демдеглээн. Тайбының болгаш дептилгениң херээнге Азияның, Африканың болгаш Латин Американың улустарының салыышкынын Л. И. Брежневтиң бедик-биле үнелээнин ук солун сеткил хандыышкыны-биле демдеглеп турар.

КОЛОМБО. Берлинге болган конференцияның ужур-дузазы Европаның девискээринден ырак ажып турар деп, Шри Ланканың Компартиязының ТК-зының политбюро кежигүнү М. Дж. Мендис медеглээн. Коммунистиг шимчээшкинниң хөгжүлдезиниң кол оруунга шынчы болурун болгаш тактика талазы-биле ээлдек болурун, чурт бүрүзүнге тодаргай байдалдарны барымдаалап көөрүн чогаадыкчы ёзу-биле канчаар дүүштүрерин Европаның коммунистери тодаргай көргүскен. Делегейниң болгаш Европаның коммунистиг шимчээшкининге Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының ойнап турары кайгамчык улуг ролюн онзалап демдеглээр херек. Улуг Лениниң партиязы оран-делегейге тайбың дээш, кижи төрелгетенниң чырыткылыг келир үезин чедип алыры дээш могаг чокка демисежип турар.

Берлин конференциязын белеткээринге болгаш чорударынга СЭКП-ниң киирген салыышкыны кончуг улуг. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң кайгамчыктыг чугаазы Шри Ланкада бистерге ханы салдарны чедирген. Бистиң бодалывыс-биле алырга, ол чугаа марксистчи өөредигни хөгжүдеринге чаа чугула базым болуп, херек кырында Европаның коммунистериниң кады хөделириниң программазы болу берген.

(СЭТА).

ПАРИЖ. (СЭТА). Эртем-техниктиг болгаш экономиктиг кады ажылдажылга талазы-биле үргүлчү ажылдап турар совет-француз каттышкан комиссияның XI сессиязы бодунуң ажылын дооскан.

КАЛБАК ПЕРСПЕКТИВАЛАР

Совет делегацияның баштыңы, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, ЭТКК-ның даргазы В. А. Кириллин болгаш француз делегацияның баштыңы, Францияның экономика болгаш сан министри Ж.-П. Фуркад «Улуг комиссияның» XI сессиязының түңнелдерниң дугайында протоколга ат салганнар. Ол-ла хүн ССРЭ-ниң Атомнуг энергияны ажыглаарының талазы-биле Күрүне комитеди биле Францияның атомнуг энергия талазы-биле комиссариадының аразынга 1976—1977 чылдарда кады ажылдажылга дугайында протоколга, а ол ышкаш тайбың сорулгаларга космос делгемин шинчилээр болгаш ажыглаар талазы-биле совет-француз кады ажылдажылга дугайында протоколга ат салган.

Сессияның киржикчилериниң кады кылган дыңнадыында 1966 чылдың июнь 30-де совет-француз декларацияга ат салганындан бээр 10 чыл болган оюнга таварышканын болгаш эң-не янзы-бүрү талаларга Совет Эвилели биле Францияның аразында найыралдыг харылзааларны болгаш ажылдажылганы хөгжүдеринге эрткен он чылдарның улуг ужур-дузазын демдеглээн. Ол кады ажылдажылга чавырлыышкынның херээнге, Европага болгаш бүгү делегейге айыыл чок чорукту база тайбынны быжыглаарынга чугула рольду ойнаан.

1974 чылдың декабрьда, Рамбуйеге, а ол ышкаш ССРЭ-ге француз президентиниң 1975 чылдың октябрьда айбычоруунуң үезинде СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң болгаш Францияның президентизи В. Жискар д' Эстенниң ужуражылгазының үезинде ат салганы дугуржулгаларны чедиишкинниг боттандырарынга ийи таланың бүгү күженишкиннерин үндүрерин олар бадыткааннар.

Португалияга президентини соңгааныңга холбаштыр

Португалияда президент соңгулдазы болган. Кургаг чер күштериниң штавының начальниги генерал Рамалью Эанеш президент болган.

Президент соңгулдазы нарын байдалга эрткен. Чурттуң политиктиг амыдыралынга 1974 чылдың апрель 25-тиң революциязының соонда чугула рольду ойнап турган чепсектиг күштер чаңгыс аай кандидатураны идип үндүрүп шыдаваан. Соңгулдааларга хары утпа үш шериг кижилер: генерал Эанеш, амгы премьер-министр Пинейру ди Азеведу болгаш Революстуг чөвүлелдиң кежигүнү чораан майор Отелу Сарайва ди Карвалью бүрүткеткен.

Социалистиг болгаш барыын үзелдиг улус-демократтыг партиялар социал-демократтыг төп Эанештиң кандидатуразын деткээннер. Ол чорук барыын үзелдиг партияларга болгаш реаксылыг бөлүктерге Пиньейру ди Азеведуну кандидатуразы долдузу-биле таарыжып турарын көргүспээн. Соңгулда мурнунда аары-биле инфарктан аарааш, ол колдуунда-ла демиселден үнген.

Чөөн үзелдиг бөлүктерниң деткип турганы Отелу ди Карвальюга хамаарыштыр чүл дээрге, ол бодунуң кампаниязын демагогтуг пропагандага болгаш хоозун революсчу сөстерге тургускан. Ындыг байдалдарда ооң кандидатуразын идип үндүргени чурттуң демократтыг күштерин чүгле чарарынга чедирген болгаш херек кырында реакцияга ажыктыг болган.

Португалияда реаксылыг антикоммунистиг күштер болгаш буржуаз барыын парлалга Компартияның кандидады Октавиу Родригеш Пату президент соңгулдазынга апрельде парламент соңгулдазынга бодаарга, эвээш бадылаашкыннарны алганын ажыглаарын оралдашкан. Ооң-биле кады ол соңгулдааларның эртип турган аңгы-аңгы байдалдарын барымдаалап көөр ужурлуг. Чаа Конституцияга демократияны быжыглаарының херээнге президент соңгулдазын чугула базым болур деп Компартия санаан. Соңгулда мурнунуң кампаниязы бодунуң политиказын, ниити күрүне айтырыгларын, чүнүң-даа мурнунда демократтыг чаалап алыышкыннарны, үлетүрде национализастаашкынны болгаш аграр реформазын камгалаар арганы аңаа берген. Ол талазын ап көөрге, Компартияның күженишкиннери улуг чедиишкиниг болган, ооң хүрээлениң идеология талазы-биле быжыглаар арганы берген.

Чаа президентиниң албан-дужаалынга кирери июль ортаоунда болур. Ооң соонда ол чаа премьер-министрни томуйлаар, ол албан-дужаалга Эанештиң чарлааны-биле алырга, социалистиг партияның удуртукчузу Мариу Соареш болур. Республиканың хуралында социалистиг партия хөй бадылаашкыннарлыг эвес, ынчангаш ол барыын үзелдиг партиялардан ийикпе, азы чөөн үзелдиг күштерден, өскээр чугаалаарга, Компартиядан деткимче дилээрин шилип алыр ужурлуг. Ынчаар тургустунган байдалда парламентиге чөөн үзелдиг хөйнү тургузарынга болгаш чөөн үзелдиг күштерниң чазаан тургузарынга Компартия чугула үе келген деп санаан.

Соңгулда мурнунуң кампаниязының үезинде-даа, ону президентиге соңгааның соонда-даа генерал Эанеш чурттуң чаа конституциязын камгалаарын болгаш сагыырын аазаан. Ону соңгааның соонда парлалга конференциязынга Португалияның дашкы политиказы делегейниң бүгү чурттары-биле найыралдыг харылзааларга тургустунар деп, ол онзалап демдеглээн.

Е. ЕГОРОВ.
(СЭТА).

Ээлчег чок парламент соңгулдааларынга Италияның коммунистиг партиязы улуг чедиишкинни чедип алган. Июнь 22-же дүнеде соңгулдааларның түңнелин манап, Италияның компартиязының ТК-ның бажыңының мурнунда шелдү Римниң муң-муң чурттакчылары долдур турупканнар. Соңгулдааларның түңнелдериниң көргүскени-биле алырга, Компартия ажылчы чоннарның эрге-ажыктары болгаш күш-ажылчы улустуң чаңгыс эви дээш демиселге шиитпирлиг базымны кылганын көргүскен деп, чыылганнарга чүве чугаалааш, ИКП-ниң Чиңгине секретары Энрико Берлингуэр онзалап демдеглээн.

ЧУРУКТА: ИКП ТК-ның бажыңының чанынга митинг үезинде.

ПА — СЭТА-ның телефотозу.

ТООРА-ХЕМНИҢ ХОМУДАЛЫ

Адыр-Кежиг суур канчангаш чараш суурларның санынга киржип турарын номчукчулар сонуургавайн канчаар. Тожу — республиканың бойдус байлааның талазы-биле бир сураглыг чери, ооң бир сууру Адыр-Кежиг суурда «Тоора-Хем» совхозтуң төвү туруп турар. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, суурувуска чурттакчы бүрүзү канчап чоргаарланмас боор. Бо талазы-биле Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы В. Тамдын-оолдуң мындыг ырызы суурнуң аныяк өскенериниң аксындан дүшпес апарган.

«Суурум, суурум, Адыр-Кежиг
Чурумалдыг чараш-ла сен.
Чурттап ханмас, өөрүнчүг
Суурум сеңээ чоргаарар мен».

Шынап-ла, Адыр-Кежиг суур чүгле чечек-чимис, каттооруктуг, аң-өлүү-биле каас чараш эвес, Тоора-Хемниң аккан суунда, Азас-Хөлде, Ногаап-Хөлде, Ээн-Сугда аржаан суглары чон аржааннап, дыштаныр, эмнении турары сөөлгү үеде көвүдээни-биле магалыг.

Ам бистиң суурувустуң тудуг-суурунуң сайзырап өскени-биле холбаштыр чонуң культура деңнели аажок өскен. Ынчалза-даа четпес чүве черле чок деп чонга канчап мактаныр боор, четпестерни чайладырда шүгүмчүлелди чидиг болдуруп, чалгаапайларның адын адаары чугула болгай. Ол совет кижилерниң дөрт хүлээлгези. Бистиң чараш, чаагай суурувустуң моон соңгаар оон-даа артык өзүп сайзыраарынга моондак болуп турар чүүлдерни илередир үези келген. Чүге дээрге ада-өг-белерниң ажылчын холдары-биле тудуп тургускан чараш суурун аныяк салгалдың кижилери моон соңгаар канчаар улам чечектелдир хөгжүдер ужурлугул деп айтырыгны салгаш, чамдык четпестерни шүгүмчүлээр херек.

Чижээ, Адыр-Кежиг суурнуң бир үндезилекчизи Ак Айыкай Донукович кадайы Кол Сарыгбай-биле ийилээ суурнуң төп кудумчузу Аңчы кудумчузунда № 25 бажыңга чурттап чорааннар. Оларның кайызы-даа холу куруг олурбас, суурнуң чаагайжыдылгазы дээш уйгу-дыш чок ажылдап чорааннар.

Кырганнарның чурттап чораан бажыңы өскелерден дудак чок чараш, хире-шаа-биле херимниг, ногаа, картофельди эвээш-биче хирези-биле тарып ап чорааннар. Кажан кырганнар аарааш, удаа-тараа мөчүүрге, оларның чурттап олурган бажың-балгады, кажаа-херими ооң төрел дуңмазы Кол Арбын-оолдуң өнчүзү болуп арткан. Арбын-оол ук бажыңга аныяк тракторист Б. Лопсанны түр чурттаар кылдыр берген турган, ам ол бажыңда чүгле дөрт хана арткан, кырганнарның чурттап олурган үезинде чараш, аянныг туттунган кажаа-херим чоорту тоналып, оттулар ыяшче хуула берген. Оон өске бир чижек бар. Суурнуң база бир улуг кудумчузу Малчын кудумчузунга Ак Эрзинги, Ак Баянды деп база-ла суурнуң өрген чок черге өрген хап, бажың чок черге бажың тудуп тургускан үндезилекчизи — тудуглуг кижилер чурттап, ажы-төлүн өстүрүп, малын азырап, суурну каастап чорааннар. Оларның чурттап олурган бажыңы улуг уруунга, ооң ашаа Б. Салчактың өнчүзүнге келген. Бо аныяк өг-бүле ада-иезиниң чурттап олурганы, оларга өнчү кылдыр эрттырып каан бажыңын ам канчаар адылеп олурарын Адыр-Кежиг суурнуң чурттакчылары эки билир. Кажаа-херимни үстүнде бажыңдан дудак чок тонап, одаан. Ол чижектиг аныяк өг-бүлелер Серен Салчак, Алексей Хамсыл дээш оон-даа өскелер бар.

Чурумалдыг чараш Адыр-Кежиг суурда чүттүгбайлар база чурттап турар-дыр аа деп чугааларны эрткен-дүшкен аян-чорукчулар машина кырындан көргеш-ле чугаалажып турарын дыңнааннар-даа бар.

Суурувустуң чурумалдыг чаражын, арыг кылаң Азас хөлден агып баткан адыры Тоора-Хемниң дожунуң кырын кыжын көөрге, арага шилле кылаң көк чыткылаар, оларны арагачылар хем дожунуң кырынга октаптарга, бичии солдар шилдерни дош кырынга буза шаап каар. Ук шилдер бузундузу чайын сугга эштип, чуннуп турган улуг-биче кижилерни бо-ла балыглаан болгулаар. Суурувустуң чаражын, ооң бойдус-байлаан, арыг, кылаң хеминиң суун ийи-чаңгыс арагачы чалгаачайлар, чүве эскербестер үреп турар.

Ол-даа харын хирелиг-дир. Элээн каш чылдар мурнунда Адыр-Кежиг суурнуң мурнуу талазы тудуш ногаан шивилер-биле бүргеттинген турган, ол черни арагачылар хемден балык тудуп алгаш, шиштеп чиир дээш өрттедипкен, оон бээр суурнуң үстүү талазы куу озаң болуп артып калган.

Суурнуң каасталгазын, кажаа-херимнерин септеп, картофель, ногаа, чечек тарып, арыг-шевер ажылынче кижээнгей салза чогуур. Ада-өг-белерниң арыг холдары-биле тудуп тургузуп каан чараш чүүлдерин үреп, төтчеглээр, хамаатыларга ажыктыг ажыл кылбас ийи-чаңгыс чалгаапайларны чонуң чоон оруунче киирип, суурнуң каас чаражын холдары-биле кылчыр кылдыр албадаар үези келген эвес деппе деп айтырыгны Азас кодан Совединден Тоора-Хемниң чалгыглары, аастыг чүве болза, айтырыксап чыткан ышкаш.

К. ШОЖУЛ.

СУУРУВУС АЯН—ШИНЧИЗИ

ҮЛҮҮВУС КИИРЕР БИС

Улуг-Хемниң Арыг-Үзүү суурнуң чурттакчы чону чаагайжыдылга ажылдарынче сагыш салып турар. Чазын ыяш тарып олуртурунга ажылчын кооперация, школа коллективтери идепкейлиг киришкен. Ынчан олар 50-ден 150 чедир дөс ыяштарны тараан. Сөөлгү үеде чурттаалга бажыңнарның чанында боктарны аштап, херимнерни септээн. Төрээн суурувус улам чараш болзун дээш ооң ногаанчыдылга, чаагайжыдылгазын сайзырадырынга моон соңгаар-даа үлүүвүстү киирер бис.

А. БОЙДУ.

Чечектерни, ногааларны
Четчир кылдыр суггарар мен.
Бажыңымның чоок кавы
Сад дег чараш, сагланназын.

Н. ОНДАРНЫН чураан чуруу.

КУДУК КАЖАН БОЛУРУЛ?

Тес-Хемниң «Ак-Эрик» колхозтуң төвүнде кудук чогундан суг хандырылгазы бергедээн. Херектиң ужуру чүдел дээрге, суурга турган ийи кудукту ажыглалдан үндүргениниде болуп турар. Оларны ажыглалга киирген хүнүнден эгелеп хайгааралга албаанындан, ижер суг алыр аргажок кылдыр хирленип, бокталган. Суурнуң чурттакчылары сугну бир километр ырак черден барып узуп ап, хөй үеңакты чарыгдап турар.

Республиканың Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозу бистиң суурнуң чурттакчыларынга кудук казарын дарый организастаарын ак-эрикчилер четтикпейн манап турар. Ук кудукту ол организация кылган болгай.

Д. ТҮМЕН.

ЧУРУМАЛДЫГ КААС, ЧАРАШ

Тываның өкүүт металлургиязының баштайгызы «Тывакобальт» комбинаттың ийи муң ажыг ажылчыннарының чурттап турар сууру—Хову-Аксы каас, чараш чурумалдыг черде турар.

1956 чылдан эгелээш, амгы Хову-Аксы суурну тудуп эгелээн. Чаа Хову-Аксы суурну эрги Хову-Аксы суурдан аңгы черде, комбинаттың хүн үнер талазында бичии баалык ажыр тургускан. Маңаа эге баштай чурттаалга бажыңнарын колдуунда-ла ийи каът, 12 аал иштии чурттаар кылдыр тудуп эгелээн. Ам дөрт каъттан кудуу, бирээзинге-ле 48 аал иштии чурттаар даш, туйбу-биле бүткен тудугларны кылып турар апарган. Магазиннер, албан организацияларның гараажтары дээш кандыг тудуглар чок дээр боор. Бүгү талазы-биле таарымчалыг байдалдар тургустунган мындыг чараш эки суурга кым чурттаксавас боор. Бажың бүрүзүнде изиг, соок сугну дамчыдып каап, от-көс одап турбас, газ, ток үргүлчү белен турар. Культураның болгаш дыштаныыланың төптери доктаамал ажылдап турар.

Суурда тараан ыяштар янзы-бүрү—шиви, хады, хадың, дыт, терек, шарлан, чодураа, кат-чимис. Чүгле бо чазын бедик школа 163, чурттаалга-коммунал салбыры 684 ыяшты суурнуң кол кудумчуларында тарып олурткан. Чоп боттарының чурттап олурар бажыңнарының чанында 160 ажыг янзы-бүрү чадаг үнүштерни болгаш ыяштарны тарааннар. Ыяш олуртулгазындан аңгыда, асфальтылыг кудумчуларның кыдыында чадаг улус кылаштаар черлерде тарымал сигеннер, чечектерни база тараан. Ынчангаш суурувус каас, чараш.

Д. ОНДАР.

АМЫДЫРАЛЧЫ НЕГЕЛДЕЛЕР

Бистиң Хөнделең суурнуң чурттакчы чонунуң кандыг байдалда чурттап, ажылдап турарын бижикседивис. Сөөлгү үш ай иштинде одаар ыяш-биле хандырып бербээнинден чунар-бажың ажылдаваан. 1973 чылдың октябрьда чаа чунар-бажыңны ажыглалга киирген, ынчалза-даа одалга системазы шын эвес туткандан чүгле бир ай ажылдааш, оон ынай чылытпастаан. Ынчан эрги чунар-бажыңны катап ажылдаткан.

Бо чунар-бажың кышкы үеде шору ажылдап турган, а чайгы үеде одаар чүүл чогундан туруп алган. Ооң одаакчызы хой кыргыыр ажылче шилчээн. Чунар-бажыңнап алыр дээш кижилер 28 километр черде Ак-Довуракче кирип турар.

Сайгылгаан чырыы кыппастаандан бээр 3 ай ажыг үе эрткен. Чүге дээрге бистиң суур Барлык-Хемчикте бедик вольтулуг электри шугуму кииртинмээн чаңгыс-ла суур болуп турар. Суур боду бичии электри станциялыг. Аңаа ажылдап шыдаар специалистер чогундан ооң моторуу үргүлчү-ле үрелип-ле каар. 1976 чылда бедин 2 кижи солушкан.

Чырык чогунуң хараазы-биле кежээ кино, концерт көрбес, ажыл шагының соонда «Кежээ дөмей-ле кылыр чүве бар эвес» дээн хөөн-биле чоннуң, ылаңгыя аныяк өскенниң аразында арага-дарыже суйдулаар ийи-чаңгыс кижилер тыптып келген. Клубка байырлалдар, дыштаныыга кежээлерин даа кыпсып алгаш эрттирер ужурга чежеде таварышкан бис. Станцияның мотору үрели бээрге ону дүргеп кылып бээринче совхозтуң инженер-механиги Сазанаков, директору Порожнеевский шоолут сагып салбайн турар. Мотористер чамдыкта ээрик ажылдап турар. Таңныыл база чок, душкан-на кижи ынаар киргеш, соляркаһы тө-чая кудуп аппарган болур.

М. МОНГУШ,
З. ХОМУШКУ,
Д. СЕРЖИ.
«Барлык» совхоз.

КУРГАГ САЙДА ЫЯШТАР

Мугур хемниң Оваа-Даанын баарындан Мугур-Аксы суурну чаагайжыдары-биле бүга казып үндүрген. Оон бээр 5-6 чыл эрткен. Бир эвес ол үеден бээр тараан ыяштарны үргүлчү суггарып турган болза, суур ам ногаан үнүштерге бүргеткен турар ийик.

Бүга суун үндүрген чылын ооң суу суурга келген турду. Ам чүл дээрге, чыл санында суур чаагайжыдылгазы дээш кургаг сайда ыяштар олуртуп турар. Олар чыл ашкан соонда, от өзектээринге таарымчалыг кылдыр кургай бергеннер болгулаар.

Мен бодап көөрүмге, кодээ Советтиң талазындан чаагайжыдылга ажылын чугулалап көрбейн турар байдал бар. Ону харылзаан турар доктаамал комиссия кудумчулар аайы-биле арыктарны округтарның соңгукчуларынга кастырып, Мугур-Аксы суурну чоокку чылдарда ногаанчыдып, чаагайжытса эки деп санаалдыг мен.

Н. ДЕЛГЕР-ООЛ.

ЭРТЕМ АЖЫЛЫ

Кызылдың күрүнениң педагогика институдун доозарының экзаменнери адакталып турар. Эртген неделяда физика-математика факультединиң 46 доозукчу студентилери берге болгаш нарын база факультетте кол эртем—физикага күрүне экзаменин чедиишкинниг дужаан, а ол эртемге болгаш ооң башкылаашкынының методиказынга ханы болгаш четчир билиглиин көргүскеннер. Күрүне комиссиязы Н. Тигеева, О. Щукин, А. Кудинов, А. Матюшов оларның харыыларын тергиин эки деп демдек-биле үнелээн.

А доозукчу Николай Мартыненко күрүне экзамени дужаавааан. Ол экзамен орнунга институттуң физика-математика факультединиң төөгүзүнде бир-ле дугаарында диплом ажылын камгалаан. Ооң «Моллекулаларның тургузуун, шинчээшкиниин өөренииринге, үш сантиметр, сес болгаш ийи миллиметр диапазоннуг электрон-парамагниттиг резонанстыг спектроскопияны ажыглаары» деп эртем-шинчилелдиг диплом ажылын экзамен комиссиязы база тергиин эки деп демдеглээн.

Н. Мартыненко бодунуң ол ажылын ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Москвада В. В. Воеводский аттыг химиктиг физика институдунуң радиоспектроскопия лабораториязынга физика-математика эртемнериниң кандидады О. Я. Гринбергтиң удуртулгазы-биле кылган. Студентиниң эртем ажылынга чоруткан шинчилелдери улуг молекулаларның тургузуун өөрениир көрүнге идигни берип, чаа арганы ажыдып болур. Ынчангаш экзамен комиссиязы ол ажылды уламчылаарын авторга сүмелээн.

Эртем-шинчилелдиг диплом ажылдары анаа экзаменнерден кожуу бээри чигзиниг чок. Ынчангаш өөредилгениң бо хевирин, ындыг дуржулганы күзээдиг болгаш эртем ажылынга сонуургалдыг, шынарак белеткелдиг студентилер-биле моон-даа соңгаар чорудары күзенчиг. Ол СЭКП-ның XXV съездизиниң дээди болгаш ортумак өөредилге черлеринге специалистер белеткелиниң шынарын сайзыраңгайжыдар, өөредилгениң дээштиг, чаа аргаларын ажыглаарынче угланывышкынга дугжуп турар.

Х. СААЯ.

ДООЗУКЧУЛАР КЕЖЭЭЗИ

— Чээрби чыл бурунгаар Суг-Аксы ортумак школазын чүгле 11 кижи доостувус. Ам «Сүт-Хөл» совхозтуң механизатору Хоптак-Хуна Сарыглар, республиканың күрүне банкызының эргелекчизиниң оралакчызы Мамук Ашакпановна Ховалыг дээш ышкаш аңгы-аңгы мергежилдиң кижилерни апарган, чон мурнунга төлептиг бараан боопчоруур-дур бис—деп, Суг-Аксының ортумак школазының доозукчуларының чоокта чаа болган ужуражыышкынынга школаның баштайгы доозукчуларының бирээзи, ам Чөөн-Хемчик райкүүскомунуң секретары Д. Д. Түлүш чугаалаан.

Дыртый-оол Түлүш Кызылдың педагогика институдун доосаш хөй чылдарда школага физика, математика башкылап, өөредилге эргелекчилеп, директорлап, райкүүскомнуң улус өөредилге килдизин эргелекчилеп келген. Ол ышкаш школаның баштайгы доозукчузу Сегбе Монгуш Красноярскиниң педагогика институдунуң биология-химия факультедин доосаш база-ла башкылап турар.

Доозукчуларның ужуражыышкын кежээзинге школаның директору М. Куулар эрткен чээрби чылдарның иштинде школаны муң ажыг аныяктар доозуп, эртем-билигни чедип ап, Төрээн чуртунга, чонунга төлептиг бараан боопчорууруп демдеглээн. Чижээ, Суг-Аксы ортумак школазының 44 башкылары 16-зы школаның бодунуң доозукчулары, Суг-Аксының участок эмнелгезиниң эргелекчизи Оюн-оол Ондар, эмчи Лопчатпаа Монгуш база-ла бо школаның доозукчулары. Боттарының шилип алган ажыл-ижиниң мурнакчылары...

Школаның бо чылгы 68 доозукчулары ортумак эртемни чедип алган дугайында аттестаттарны ап тура, мурнуку доозукчуларның чаагай чаңчылдарын, башкыларның, ада-иелерниң үнелиг чагыг-сүмезин эдериц, эртем-билигни чедип, совет улустуң тургузукчу күш-ажылынга боттарының үлүүн киирерин аазааннар.

Доозукчуларның ужуражылга кежээзи Культура бажыңынга байырлыг байдалга эрткен.

О. КУУЛАР.
Чөөн-Хемчик район.

ҮҮЛЕЗИ БУЯННЫГ

Дүнекиниң ийи шакта эмнелгениң «дүрген дуза» чедирер машиназы Кызылдың дөрт дугаар микрорайонунда республика эмнелгезиниң кезип эмнээр салбырынга, чээрби үш харлыг, амыдыралын чаа эгелеп чоруур аныяк оол К-ны экелген. Ол озал-ондакка таварышкан, амы-тыны мырыңай кес кырында. Чүгле доп-дораан кезип эмнээринден өске кандыг-даа арга чок. Ажылды минутада хамаан чок, секундада-даа соңгаарладыры айыылдыг апарган. Аарыг кижини кезип эмнээр стол кырынга белеткеп чыттырыпкаш, кезер эмчи Константин Ховалыгович Орус-оол туружун ээлепкен.

Кезиишкин нарын, ынчангаш дидим болгаш шиитпирлиг, эң-не оваарымчалыг болуру негеттинип турган. Бичии-ле шын эвес кылыр болза, аныяк кижи амы-тынындан чарлып болур. Ол кезиишкинниң, шынап-ла, ыяштан янзы-бүрү дириг амытаннар дүрзүзү кылыр азы даш чонукчузу кижиниң бичии-даа частырыг кылып болбас нарын ажылынга белин деңнээри берге. Хөрээниң солагай талазында ээгилер алдында кижиниң чүрээ дең-дески, шала аар-аар кылдыр соп кааш чыткан. Бир-бир сактырга база бир аңгы дириг амытан-даа ышкаш. Ооң чоогунда өкпе база-ла кызылзымаар өкпең еңнүг көстүп кээр. Кижиниң организминиң ол кол кезектерин үргүлчү көөрге, мырыңай-ла коргунчуг эвес, чамдыкта харын-даа чараш, азы көргүзүг материалы-даа ышкаш кылдыр сагышка кирер.

К. Орус-оол ыыт-шимээн чок, кончуг кичээнгейлиг, бүгү бодун кезиишкинче берипкен, херек апарганда чүгле холдары-биле имнеп каап, хаваандан, ийи кастындан шуужуп баткан дерин безин эскербейн ажылдап турган. Кезер эмчи К. Х. Орус-оолдуң сестразы база-ла хирургтуң холу секундада-даа озалдавазын дээш кызыткан. Кезек болганда Константин Ховалыгович ам кээп чиик улуг тынган. Кезиишкин чогуур үезинде эрткеп, өкпеде кемдээшкин чайлаттынган.

Ол кезиишкин Константин Ховалыговичиниң баштайгы кезиишкини эвес. Ооң эмнелге шутумунга он беш чыл чедир ажылдап келгениниң үезинде ындыг таварылгалар хөй удаа болгулаан. Томскиниң эмчи институдун доосkaш ажылдаан соонда, кезип эмнээриниң курстарын эрткилээн. Иркутскиниң ийи чыл хуусаалыг ординатуразын база доскан. Чоннуң кадыкшылын харыылап турар эмчи кижи амгы үеде медицинаның шапкын хөгжүлдезинден чыдып каап болбас, үениң негелдези ындыг.

Бо хүннерде ол Кызылдың кезип эмнээр эмнелге салбырының дуржулгалыг эмчилериниң бирээзи. Ооң кезип эмнээн кижилери-ле хөй.

Амыдырал кезээде-ле өөрүшкү-биле долган турбас, муңгаралдар, аарыг-аржык, озал-ондак — черле чүү хенертен болбас дээр! Ындыг таварылгада ак халаттыг кижилер бир-ле дугаарында силерге дуза чедирер, кижилер берге аарыгга таварышканда чүгле олардан дуза диләэр. Ооң иштинде кезер эмчилерниң ажылы база бир кол черни ээлеп турар. Чүге дээрге оларның ажылы аарыгга кезиишкинден өске чүү-даа чүве дузалап шыдавас апарган таварылгада эгелээр, ынчангаш кончуг харыысалгалыг.

Константин Орус-оол кезип эмнээриниң дуржулгазын мөөңнеп чоруур, ажылынга чүткүлдүг, улуг-даа, бичии-даа кезиишкин бүрүзүн дуржулганың школазы кылдыр санаар. Ооң кады ажылдап турар эштери база аңаа бүзүрээрлер. Ол совет медицинаның, ооң иштинде кезип эмнээриниң шылгараңгай чедиишкиннерин, өскелерниң дуржулгазын хүн бүрү өөренип чоруур. РСФСР-ниң алдарлыг эмчизи, Ленин орденниң эдилекчизи, хирургияның кол эмчизи А. И. Капуниковту, кол хирург Л. М. Козловаңы, кезер эмчи И. И. Казаковаңы ол бодунуң башкылары деп санаар, олардан хөйнү өөренип алган.

Хирург кижиниң ажылы тывызык, чогаадыкчы болуру негээр. Ынчангаш К. Орус-оол кезиишкин бүрүзүн деңнеп, аналистеп, кезиишкинге ажыктыг түңнелдерни үндүрүп чаңчыккан. Эки эмчи болур дизе, чүгле шыдамык, аңаа ынак болуру эвээш дээрзин ажылдап эрткен үезинде ол билген.

Бир ындыг таварылганы сакты-дыр мен. Шыдыраа клувунга хоорайның бирги чери дээш маргылдаа болган. Ооң түңнелинде кол судья-даа, маргылдааның киржикчилери-даа шыдыраачы Орус-оолдуң маргылдаа үезинде удуп-даа, уттуруп-даа алганда, чамдык шыдыраачылар ышкаш, ажыкып-хорадап турбазын, удурланыкчы бүрүзүн деңге хүндүлээрин, бодун туттунуп бидирин демдеглеп турган. Ол дээрге кижиниң иштики бүдүжүнүң төлептиин чайгаар чугаалап турар.

Константин Ховалыгович аарыг кижи дээш кончуг сагыш човангыр, ажылга бүгү сагыш-сеткилин, бодун бүрүн бердинип ажылдаар кижи. Ол кордап чок дээр хөөннерге кажан-даа алыспас, бодунга бышкы бүзүрээдиг. Кандыг-даа берге таварылгада ыяп-ла бир арганы тыпкан, эң сээлтү хемчегни ажыглаэн турар. Ол дээрге анаа-ла кижилерни оожуктурэры эвес, бодунга бүзүрел, совет эртемге бүзүрел-дир.

Хирург К. Орус-оолга четтиргенин илереткен чоргааралдың, хүндүткелдиң, өөрүшкүнүң чылыг сөстерин ооң ажылдап турары эмнелге салбырынга демдеглел дептериниден хөйү-биле көрүп болур.

Берге кезиишкинни эрткен, ыракты Тожунуң чурттакчызы С. Манакина ында мынчаар бижээн: «Силерниң «алдын» холдарыңарның ачызында база катап «төрүттүнгеш» чурттаар аас-кежиктиг болдум. Мээң амы-тынымдээш Силер улуг күштү үндүрген болдуңар. Силерниң эки эмчи деп өске улустан база дыңнадым. Эки эмчи болуру амыр эвес херек. Силерниң кижилер дээш, ак сеткилдиг ажылдап турарыңарны көрдүм. Силерге соглеп четпес өөрүшкүмнү илередип тур мен, Константин Ховалыгович!».

Чамдык кижилерниң талазындан:

«Кеспээн болза ажырбас кижи»—дээн уткалыг чугааларның тыптып кээр чылдагааны К. Х. Орус-оол мынчаар тайылбырлаар:

— Озал-ондакка таварышкан чамдык кижилерниң кемдээшкини аар болур. Ындыг таварылгада кезиишкинден өске чүү-даа дузалаас. Ынчалза-даа кемдээшкин аар болганындан аарыг кижи кезиишкинни шыдашпайн баар таварылгалар база тургулаар. Өске таварылгада аарыгны өй-шаанда эмбетпээнинден ийикпе өске-даа чылдагаан-биле аарыг кедереп, орайтаан болур, ынчангаш кандыг-даа кезиишкин дузалавайн баар. Оон ыңай чамдык кижилерниң организми кошкак, сагыш-сеткили салдыывычаа, аарыгга удур туржуп шыдавас база болур. Кезиишкин дээрге-ле аарыг кижи дораан сегий баар дээни ол эвес. Ол — амыдырал дээш демиселдиң чүгле эгези-дир. Кезиишкин соолунде аарыг-даа кижи, эмчи-даа хөй-хөй дувүрээзиниг дун-хүнну эрттирер болгай.

Бирги категорияның кезер эмчизи, коммунист, партия организациязының бюро кежигүнү К. Орус-оол «Күш-ажылчы шылгарал дээш» деп медаль-биле шаңнаткан.

К. Орус-оолдуң назы-хары ай-даа апыяк. Боду күдер мага-боттуг, бажының дүктерин шеверги кылдыр аткаар дырап алган чоруур, делгем хавактыг, чазык шырайлыг эр-ле болгай.

Константин Ховалыговичиниң эртенниң-не садикче үдеп турар бичии кызы кежээниң-не ачазының чедип кээрин манаар. Ынчалза-даа Орус-оол эмчи чамдыкта эртенги хүн даглар баштарын шонуп, черниң кырын алдын сарала кылдыр будуп эгелей бергенде-даа келир, ооң ажылы ындыг.

Б. СЕДЕН-ХУУРАК,
«Шынның» корр.

ЧАА ӨРТ АВТОМОБИЛИ

НОВОСИБИРСК. ССРЭ-ниң ЭА-зының Сибирь салбырының дуржулга заводунга өрт өжүрер автомобиль-тырттырыкчыны (АТП-543) тургускан. Ол он ажаа машиналарны солуур. Ооң цистерназынга болгаш сөөртүп алыр кожуунга 26 тонна суг база 2 тонна көөүктелдирикчи чоруур. Машинаның экипажы 4 кижи.

Суг аттыктырар долгандыр дээскинип турар мачтазы 20 метр бедиди көдүрлүр.

Өрт өжүрер автомобильге автоматтыг башкарылганы бир-ле дугаар хереглээн. Ону кабинада болгаш машинаның соңгу кезээнде тургускан ийи башкарылга черинден боттандырар. Экипажка айыылдыг таварылгада башкарылганы 50 метр ырактан боттандырарын база баш удур көрген.

Телевидение камеразы өрт болган девискээрни хайгаарaарын, а радиостанциязы— өрттен камгалал эргелели-биле харылзажырын хандырып турар.

ЧУРУКТА: машинаны шенеп турары. Кывар чүүлдүг резервуарда (резервуарның шөлү 200 дөрбелчин метр хире) өрттү автомобильдиң экипажы бир минута хире үе иштинде-ле өжүрүп каар. А. ПОЛЯКОВТУҢ фотозу.

МУЗЕЙДЕ ЧАА ДЕЛГЕЛГЕ

Алдан-Маадыр аттыг музейге чаа-чаа чүүлдер удаа-дараа көстүп келир. Тыва Арат Республиканың төөгүзүнүң залында тыва бижиктиң чогаадып тургустунганынга, чечен чогаалдың сайзырап эгелээнинге болгаш парлалганың тыптып сайзыраанынга турасkaаткан делгелге бо удаада көстүп келген.

Музейниң хоочун активчизи Алексей Баирниң сактып кылганы саазын орнунга хереглеп турган ыяш самбыра, будуктуг шил орнунга хереглеп турган кара бегелиг ыдай болгаш амгы калбак шугумнуң орнунга хереглеп турган дөрт кырлыг ыяш шугум бир янзы көстүр. Чөөн-Хемчик районнуң Кулун-Дүжерде Куулар Дыртый-оолдуң эдилеп чораан сарыг сыптыг, диин кудуруу баштыг бийирин көргеш, амгы авторучканы бодап кээрге, дыка-ла ылгалдыг болур чорду.

1931 чылда үнген «Араткорларның ажылының саавыры» деп номчугаштан эгелээш, Ада-чурт дайыны эгелээр чылын үнген Салчак Токаның «Мээң сактыышкыным» деп номун делгеп салган. Оон ыңай сан-бодалганың, чараштыр бижииринин дептерлери болгаш Москва хоорайга үндүрген «Бистиң ажыл» деп номнуң сос-домаа болгаш чурук-кааcталгазы ол үениң байдалын кижиниң караанга тода көргүзүп кээр.

Төөгүлүг документилерниң аразында ТАРН ТК-ның ВКП (б) ТК-га Тываның чаа бижиин чогаатчып бээрин дилээн чагаазының хоолгазы база бар. Оон ыңай бижик билбес чорукту узуткаарынга болгаш эртем-сургуулга сундулуун хөйге көргүскеш, Республика ордени-биле шаңнаткан пионер вожатыйы, Хөндергей чурттуг Куулар Манзырыкчының фото-чуруун көргеш, кижи магадаар чорду.

Бо делгелгени көөрүңерже чаладывыс.

В. ЧАЛБАА,
музейниң ажылдакчызы.

Адыр, мана, ойнаар-кызым,
Аавысче долгаптайн-аа.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотоэтюду.

СОЛУН-ДУР

НЕОЛИТ ҮЕЗИНДЕ

Чайын кадып каар Белеут хемниң шынаазындан археологтар бурунгу шагның төрел аймааның мастерскаязын тып алганнар. Оон олар даштан кылган кончуг хөй кылымалдарны: бижектерни, ипелерни, хыргылаарны болгаш өске-даа чүүлдерни тыпканнар.

Үр үениң иштинде ол мастерскаяга кылып турган чепсек-херекселдериниң хемчээлиниң чаңгыс айлыныче эртемденнер кичээнгей салганнар. Ындыг бурунгу «стандартизация» узун болгаш чолдак чыдаларының база согуннарның баштарынга онза хамаарышкан болган.

Бетпак-Даланың тантыт-ла ортузунда ол мастерская-турлагның турган үезин Казахстанның археологтары бистиң эрага чедир IV муң чылдын төнчү үези деп санап үндүргеннер.

ХОВАР НОМНАРНЫҢ ЧЫЫКЧЫЗЫ

Тбилисиде чурттап турар инженер Нодар Чхевдзе дөртен чылдар иштинде «Пар кежи кеткен маадыр» деп Шота Руставелиниң кайгамчык шүлүглелиниң номнарының ховар коллекциязын чыып келген.

Ол номнарның делгелгезин республиканың К. Маркс аттыг библиотеказындан көрүп болур. Оон, чижээлээрге, баштайгы грузин типографияның үндезилекчизи Вахтанг VI хаанның 1712 чылда парлап үндүргени номунуң хоолгазын көрүп болур.

Номга хандыкшылдыг кижиниң коллекциязында ол номнуң орус дылче хөй очулгалары бар. Оларның эң-не баштайгызын 1901 чылда Петербургга «Ирбиш кежи кеткен маадыр» деп ат-биле үндүрген.

1937 чылда М. Бажанның Руставелиниң чогаалын украин дылга очулдурганы ында база бар. Азербайджанның сураглыг шүлүкчүлери С. Вургун, И. Рагим болгаш С. Рустам олар Руставелиниң «Маадырының» магалыг «Шаирилерин» (дөрт одуруг шүлүктерин) кончуг эки очулдурганнар. Ол номнар коллекцияны база каастаан.

Делгелгениң улуг кезии шүлүглелдиң делегей улустарының дылдарынга очулгаларынга холбашкан.

КӨДЭЭ СУУРДА ЗООПАРК

Дрокия дээр молдав суурнуң бичии уруглары улуг өөрүшкү болган. Оларның ынак кыс арзыланы Кинга төрүпкен. Ооң бүгү дөрт оолдарының карактары ам ажыттына берген. Оларның дугайында бичии уруглар «Олар хүн санай эвес, шак санында өзүп турарлар» деп чугаалажып турарлар.

Ол суурнуң дириг булуңунда ам чеди арзылаңнар бар. Ону беш чыл бурунгаар тургускан, ол ам ёзулуг зоопарк болу берген. Ында сарлык болгаш лама, адыглар болгаш бөрүлер, ногаан сарбашкыннар болгаш алдын-доостар—шупту чеден хире дириг амытаннар, куштар бар.

(СЭТА-ның корреспондентизи).

Телевидение

ИЮЛЬ 6-ДА

МОСКВАДАН

8.00—«Частың он чеди шинчизи». Хөй сериялыг урап-чечен телефильм. 1-ги сериязы.
9.10—«Чогаадыкчы». Бүгү-эвилелдиң чогаадыкчылар болган чаартыкчылар шинчилелиниң Төл чөвүлелиниң даргазы Г. П. Софонов эрттирер.
10.20—Музыка концерти. Шуберттиң болгаш Моцарттың чогаалдарын РСФСР-ниң алдарлыг артизи В. Иванова күүседир. Өңнүг.
10.50—11.00—Чапсар.
11.00—Медээлер.
11.10—«Төрээн чуртувуста». Таджик ССР. Өңнүг.
11.40—«Шупту чүвени билип алыксаар мен». Өңнүг киножурнал.
11.50—Уругларга фильм. «Шуптузун кырынче кыйгырыңар!» Урап-чечен фильм.
13.00—«Сээң күш-ажылың—сээң бедиин». Документалдыг фильмнер программазы.
14.00—«Частың он чеди шинчизи». Хөй сериялыг урап-чечен телефильм. 1-ги сериязы.
15.10—«Тайбың, социал депшилге дээш».
15.25—Украинаның уран чүүл мастерлериниң концерти. Өңнүг.
16.05—«Социалистиг чарыштың хүн демдеглели». Дамчыдылгага СЭКП Хабаровск обкомунуң бирги секретары А. К. Черный киржир.
16.50—17.00—Чапсар.
17.00—«Үе». Информастыг программа.

КЫЗЫЛДАН

17.30—«Танып болуулу». Урап-чечен телефильм.
18.00—Телемедээлер.
18.15—«Ээр чер». Телефильм.
18.35—«Мал чемин белеткээри—бүгү чоннуң херээ». Демчыдылга.
19.05—Чарлалдар.
19.10—«Полесьениң базымнары». Телефильм.

МОСКВАДАН

19.45—«Тайбың болгаш социал депшилге дээш».
20.00—Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

20.15—Телемедээлер.

МОСКВАДАН

20.25—«Частың он чеди шинчизи». Хөй сериялыг урап-чечен телефильм. 1-ги сериязы.
21.35—«Социалистиг чарыштың хүн демдеглели». Дамчыдылгага СЭКП Хабаровск обкомунуң бирги секретары А. К. Черный киржир.
22.20—Украинаның уран чүүл мастерлериниң концерти. Өңнүг.
23.00—«Үе». Информастыг программа.
23.30—01.15—ССРЭ-ниң футбол чемпионады. «Динамо» (Москва) — «Арарат» (Ереван). «Динамонуң» Төп стадионундан өңнүг дамчыдылга.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

ИЮЛЬ 6-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Чаанга оркестрлиг аялга» (2 сериялыг) 10.00, 12.40, 15.20, 18.10, 20.50 шактарда.
«ПИОНЕР»: «Ганс Рёкла болгаш аза» 10.00, 11.50, 13.40 «Дербиш болгаш өлүм» 15.30, 17.20, 19.10, 21.00 шактарда.
«КАА-ХЕМ»: «Сен чогуңда» 15.00, 16.30, 18.40, 20.30 шактарда.
«ВОСТОК»: «Мен улуг апарган мен» 15.00, «Шпессарт шивээзиниң аза-бугу» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.
ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Чаңгыс-ла орук» 16.30, 18.20, 10.10 шактарда.

Тыва АССР-ның Улуг-Хем районнуң Ийи-Тал кодээ Совединиң суүде демдектиг, тогерик таңмазы читкен. Ук таңманы күш чок деп санаар.

Араганың хайы

ЭТТИНГЕН ЭЖИМ ДУГАЙЫНДА

Эрес биле бис кара чажывыстан тура аттың адыр кулаа дег эдержип келген бис. Школага он чыл дургузунда кады өөренип, эки-бакты деңге үлежип келдивис. Ынчангаш ооң кандыг чораанын-даа кончуг эки билир мен.

Эрес кандыг чораан кижил? Чогум боду топтуг оол чүве. Дузааргак-даа, ажылгыр-даа, черле ажынып-тарынмас... Ынчалза-даа, бир-ле катап, үстүкү класска өөренип туруvуста, хөглүг чайгы дыштаныылгаларының бирээзинде, ол колхозчу оолдар-биле каттышкаш, «хөй эвес чүве» ишкиш келген. Ынчан Эрести мен дыка-ла сурган мен. Бодумнуң билир шаам-биле, өскелерден дыңнаан, солун-сеткүүлден номчааным чижектерни киирип турган, араганың хоразының дугайында эжимге хөйү-биле чугаалаан мен. Кижим мени дыңнап олуруп:

— Назынымда чаңгыс катап дашка кадүрүпкен кижи-дир мен, ол дээш чүге ёзуурган одурар амытан боор сен!—деп, доңгуну кончуг харыылады.

— Кайда чаңгыс болдур, аңаа ийи дугаары база каттыжар чоор деп кырган-ачам чугаалаан чүве, сени кижи болзун дээш чагып олур мен—деп, сеткилим хомудай берген чугаaладым.

— Че, харын, моон соонда ынчапмас мен—деп, Эрес мээң-биле кончуг дүрген чөпшээрежип каан.

Ооң соонда кижим-биле найыралывыс биеэги дег эки апарган. Колхоз оолдарының аайынга ол кирбээн. Ынчалза-даа дараазында чылда ол база катап арагалапкан. Ынчан чугаавыс элээн шириин болган. Ынчалза-даа Эрес мени улуг тоовааан.

— Школаны доозупкан кижи-дир мен, ажылчын аңгының дайынчы отрядында кирген кижи черле бичиини ижиптер чоор деп өөрүм база чугаалаар чорду—дээш ол мээ алдырбаан.

Бо таварылганың соонда Эрестен элээн хөй үе иштинде чарлыр апарган мен. Мени шериг албанынче кыйгырты берген. А Эрестиң чүгле кырган иези бар боорга албаан.

Баштайгы айларда Эрес менче чагааларны удаа-дараа чорудуп турган. Бодунуң тудугжу өөрүнүң, аал-оранывыстың, суурувустуң дугайында хөйнү бижип турган. Сөөлзүредир эжим «хөглүг кампаниялар», «акшалыг черлер», «куда-дойлар» дугайында арбыладыр бижиир апарган. Эжимниң кайкаар тыртылып бар чыдарын эскергеш, ону соксадырын чагаап чагааларны хөйү-биле бижээн мен. Эрес дыка үр меңээ харыылавайн, «Эх, амыдыралдың амданын билбес үрендир сен ийин» дээн состерниг чагаа бижээн. Ооң соонда ол менче чаңгыс одуруг-даа чагаа чоргуспаан. Харылзаавыс үзүлген.

Ийи чыл болгаш халажып келдим. Эрес элээн хөй организациялар кезип каапкан, турум ажыл-даа чок болду. Ол хирезинде оглуг-баштыг. Бир оолдуг-даа. Арагалаары-ла холчок. Ол дугайында аңаа чугаалаарымга:

— Чаңгыс тоолумну азырап шыдавас кижи деп болдаңбе?—дээш, мени-даа тоовады.

— Арага эки чүвеге чедирбес болгай. Турум ажылың безин чок ышкажыл—деп чугаaладым.

— Ийи хол, ийи бут бүдүн чорда ажыл кай баар чүвел. Чамдык, шала сен дег, улуургак эрлерниң уъжун харын ол черлерге ажылдавайн бардым, бо үеде арага ишпес кижи кайда боор, көөрге чоп ажылагыйдыг, аал-оранныг боор чүвел. Мээң олардан дорайтаап чүм деп!

Ажыы-биле чугаалаарга, Эрес мээң сүмем дыңнавады. Ол бодунуу-биле маргышкаш, арагалаарын-даа кагбаан. «Ногаан чыланга» Эрес улам суңдулап, ам мырыңай хүнүң чыгыы ижер апарган. Өг-бүлезинге чурттаалга эвес, бир-ле дириг хинчек апарган. Чок. Эрес шоп-содаа, аас-дыл үндүрбейн чораан. Бажыңынга үргүлчү ээрик кээри, кадайы-биле, оглу-биле орта чугаа чогу, ооң ээрик чулчуруушкуннары, мактанывышканнары, кижи коор хөөп чок олере берген караа... Бо бүгү эки амыдыралды, хүндүткелди, ёзулуг ынакшылды оон болундан хоора сон каапкан. Ол эш-өөрүнүң, төрел-дөргүлүнүң, өгбүдезиниң аразынга «артык кижи» апарган.

Шак ынчаар үргүлчү арагалап келгениинден Эрестиң угааны өскерли берген. Бир көөрүвүсkе, ол кудумчуда телефон чагызының чанында адагаш дег сыртая берген турган. Улус аңаа чедип келгеш, чүнү канчап турарын айтырарга:

— Смирно!—деп харыылаан каар. Эрести эмчиже аппарган бис. Ийи шырак кижи ийи холундан чедип алгаш, ырак эвес эмчиже эккед чорувуста, хенертеп ушта халааш, эртип чыткан машина алдынче кире бер часкап. Чаңан боол, чолаачы кичээнгейлиг кижи болгаш, ой-шаанда доктаадып четтикти.

Эрес эмчиге элээн үр чытты. Шуут кадык кылдыр бистиң совет эмчилеривис эмнеп каан. Ону кадык, шырак кижи болзун дээш бүгү-ле чүвени кылганнар. Эрес эмчиден үнүп келгеш, моон соңгаар арага ишпезин даңгыраглаан.

Ам беш чыл ажып тур. Эрес чаңгыс грамм-даа арага ишпээн. Назыны апыяксаан, омак-хөглүг, оюн-каткылыг апарган. Ооң бажын-балгадынга кире бээрге, кылаңайнып турар мебель аймаа, янзы-бүрү хевистер дээш черле чүү чок дээр. Чоокта чаа «Москвич» база садып алды. Дыштаныр хүнде ажы-төлүн, кадайын олуртупкаш, салгынны сыладыр хаптарга, кижи бүрүзү магадаар апарган.

Эрести ам шупту хүндүлээр. Ол мурнакчыларның бирээзи апарган.

— Амыдыралдың чырык хүнүн ам харын көрүп чор мен, эжим, сээң үнелиг сүмелерин дыңнавайн чорааным кончуг багай болган. Шынап-ла, «араганың кырынга чам үнер» деп үлегер-домак кончуг шын-дыр. Бүгү-ле чүведен хоорулган тургаш, катап эгелип болгениимге өөрүп чор мен—деп, ол сеткил-ханыышкын-биле чугаалады.

Д. КЕЧИЛ.

Редакцияның адрези: ИНДЕКС 667000

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75, пропаганда килдизиниң 2-31-75, харыысалгалыг секретарының 2-23-54, партийжи амыдырал килдизиниң 2-37-13, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетүр килдизиниң 2-22-64, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация база совет тургузуу килдистериниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, секретариаттың 2-23-35, солун келбейн баргаңда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17.217. ЧАГЫГ 1720.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ның Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыгының талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—01080.